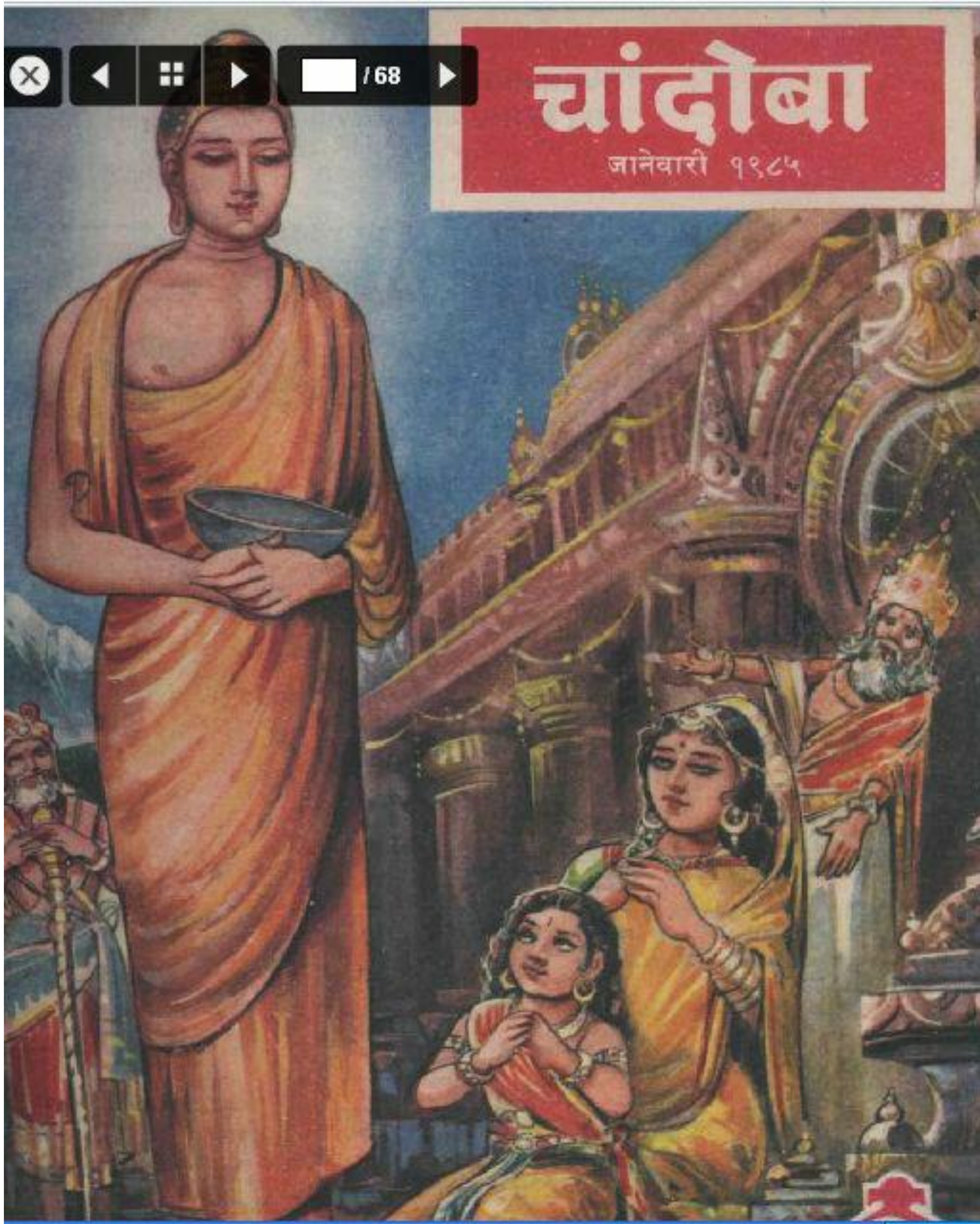

/68
चांदोबा
जानेवारी १९८५

चांदोबातील नवलाई

जागे रहाण्याचा नवा विक्रम



इंग्लडचा रहिवासी मारीस वेसनने लागोपाठ ४३२ तास १९ मिनीटे न झोपता जागण्याचा १९६६ मध्ये जागतिक विक्रम केला. परंतु त्याहून मोठा विक्रम कॅनडातील रहिवासी विक्टर जावो नावाचा एका विद्यार्थ्याने त्यापेक्षा तीन मिनीटाने जास्त जागून जागतिक विक्रम मिळविला.

एका पायावर उभें रहाण्याचा जागतिक विक्रम



श्रीलंकाचा रहाणारा एक कुमार आनंद ह्याने ३३ तास एका पायावर उभे रहाण्याचा जागतिक पराक्रम करून दाखविला.

बुद्धिमान बालक



बेलग्रेड येथे रहाणारा दहा वर्षाचा मुलगा मायिडराग मियोतर ह्याला कॉलेजच्या वीस वर्षाच्या विद्यार्थ्यांच्या वर्गात शिकण्याची परवानगी देण्यात आली. विज्ञानशास्त्र व गणित ह्याचा अभ्यास करणाऱ्या ह्या छोट्या बालकाने जन्म झाल्यानंतर सात महिन्याच्या आतच बोलायला सुरवात केली. व दोन वर्षाच्या आतच लिहायला वाचायला शिकला.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. तुम्ही सांगू शकाल कां ? की अंतराळात कृत्रिम उपग्रहात प्रवेश करून दाखविण्याची कल्पना सर्वात प्रथम कोणत्या वैज्ञानिकाला सुचली ?

२. जन्मत:च दांत असणारी प्रसिद्ध व्यक्ति कोण ?

३. काय तुम्ही सांगू शकाल ? सतत् आपल्या खिशात घुबड बाळगणारी प्रसिद्ध महिला कोणती ?

४. इतिहासात सर्वात प्रथम साफ दाढी करून दाखविणारी व्यक्ति कोण होती ?



व्यापारातील दक्षता

सुशिलपुर नगरात मंदारगुप्त नावाचा एक गडगंज व्यापारी रहात होता. त्याला मुलगा नव्हता. पण एकुलती एक मुलगी होती. तिचे नाव सुवर्णा होते. मंदारगुप्तचा विचार होता की; तिच्या योग्य मुलगा पाहून तिचे लग्न करून द्यावे व तिच्या नवऱ्याच्या हातात आपला सर्व व्यापारधंदा सोपवून आपण विश्रांती घ्यावी.

ह्यासंबधी त्याने आपल्या बायकोचा सल्ला घेतला. तिने आपल्या जवळच्या नात्यातला कुंदन तिच्या योग्य आहे म्हणून सल्ला दिला. परंतु मंदारगुप्तला त्यांच्या ओळखीचा चंद्रपालच तिच्या योग्य असावा असे वाटले.

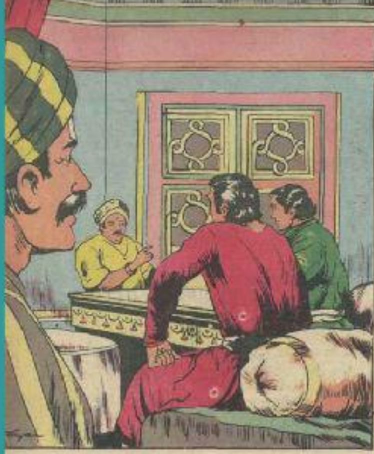
त्या वेळी त्याच्याकडे बऱ्याच वर्षापासून काम करणारा सुंदर नावाचा मुलगा तेथेच होता. त्याने आपल्या मालकाला नम्रस्वरात विचारले–" साहेब, मी आपल्याला सल्ला देण्या योग्यतेचा नाही. परंतु आपल्याला वाईट वाटत नसले तर एक उपाय सुचवावा म्हणतो ! "

" सांग ! काय सांगणार आहेस ? मंदारगुप्तने विचारले.

" आपल्या दोघांचा विचार आहे की, सुवर्णाचा होणारा पती व्यापारात दक्ष व कुशल असावयास पाहिजे. तर ह्याकरीता कुंदन व चंद्रपालची परिक्षा घेतली तर काय हरकत आहे ? " सुंदरने आपली कल्पना व्यक्त केली.

"ती कोणती परिक्षा आहे?" मंदारगुप्तने विचारले.

" त्या दोघांना आपण सुवर्णदीपला पाठवावे व तिथे जाऊन त्यांनी ही माहीती काढली पाहिजे की ; तेथे कोणता व्यापार चांगला चालतो. ह्यावरून तरी आपल्याला



त्यांची व्यापारातील कुशलता दिसू शकेल." सुंदरने उपाय सांगितला.

"काय स्वर्णदीप बरोबर व्यापार? त्या देशाचे नावच सुवर्ण आहे. अरे, पण मागची दोन वर्षे तेथे पाऊस पडला नाही. त्यामुळे सर्व जनतेला दुष्काळ सहन करावा लागत आहे." मंदारगुप्त म्हणाला.

"मालक, ह्याकरीताच आपण त्या दोघांना त्या देशात पाठवायचे. इतर देशांतील व्यापाराचे फायदे काय ते त्यानां माहीत आहेत. आत खरे तर त्या दोघांना ह्या गोष्टीचा उलगडा झाला पाहिजे की; दुष्काळ व दुर्भिक्षान तडफडणाऱ्या देशांला वर्तमान व भविष्यकाळात कोणत्या प्रकारच्या वस्तु विकल्या तर आपल्याला लाभदायक होतील." सुंदरने सांगितले.

अशी परीक्षा पहाणे मंदारगुप्तला पण योग्य वाटले. त्याने कुंदन व चंद्रपालला तसेसांगून सुवर्णद्वीपला पाठवले. थोड्या दिवसांनी ते दोघे सुवर्णद्वीपहून सुशिलपुरला परत आले. मंदारगुप्तने सुंदरला बोलावले त्याच्या समोर कुंदनला प्रश्न विचारला–"सांग, सुवर्णद्वीपमध्ये कोणत्या प्रकारच्या वस्तुंची मागणी आहे. आणि कोणती वस्तु विकली तर त्या पासून आपल्याला भरपुर फायदा होईल."

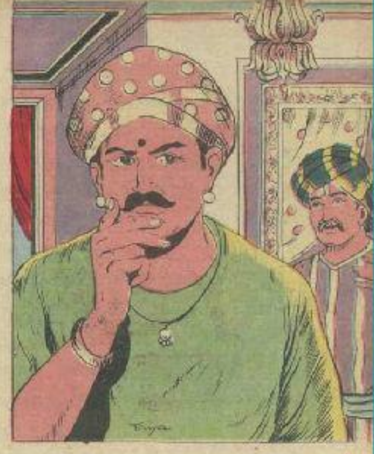
"मला कळत नाही! खरे तर नविन व्यापार सुरू करण्याकरीता तुम्ही सुवर्णदीप कशा करीता निवडलेत. तिथली परिस्थिती आपल्या दृष्टीने तर अत्यंत भयंकर आहे. तरी सुद्धा आपण त्या देशांत व्यापार करू इच्छिता. जर व्यापार करावयाचाच आहे तर त्या देशात खाद्यपदार्थ पाठवणे आपल्याला लाभदायक होतील. त्या देशांत खाद्यपदार्थाची खूप मागणी आहे. ह्या व्यापारांने आपण लाखो रूपये कमावू शकतो." कुंदनने आपले म्हणणे सांगितले.

त्यानंतर मंदारगुप्तनी चंद्रपालला बोलावणे धाडले. व त्यालाही कुंदनला विचारलेलाच प्रश्न विचारला. तेव्हां चंद्रपालने सांगीतले–"जर आपल्याला सुवर्णद्वीप बरोबर व्यापार करावयाचा असेल तर, तेथे फाटके तुटके कपडे घालून रस्त्यावर भटकणारे लोक खूप आहेत. परंतु स्वच्छ नविन कपडे घालून फिरणारा मला एकही माणूस दिसला नाही. माझ्या मते तर तुम्ही व्यापारातील जास्त अनुभवी आहात. त्यामुळे ह्याहून जास्त मला सांगण्याची जरूरी नाही."

त्यानंतर मंदारगुप्तने दोघा तरूणांना पाठवून दिले. व त्याने सुंदरला सांगितले–"मी माझा जवळचा नातलग म्हणून चंद्रपालला आपली मुलगी द्यावी असा विचार केला होता. परंतु त्याची व्यापाराबाबतची बुद्धिमत्ता पाहून मी त्याला देण्याचा विचार बदलला. आपण घेतलेली परिक्षा कुंदनच्या बाबतीतच ठिक दिसली. त्यामुळे मी त्यालाच आपला जावई करून घेऊ इच्छितो."

त्यावर आश्चर्य करीत सुंदर म्हणाला–"मालक, मला समजले नाही. चंद्रपालने दिलेल्या व्यापाराबाबतीतील अनुभव ह्याचा आपण चुकीचा निर्णय कां, घेतलात? मला तर वाटते ह्या परिक्षेत चंद्रपालच यशस्वी आहे."

"ते कसे? तू मला समजेल असे सविस्तर सांग." मंदारगुप्त म्हणाला.



प्रत्यक्ष रूपात दिसणाऱ्या गोष्टी कोणताही साधारण व्यापारी कोणतीही अडचण न पडता अजमावू शकतो. परंतु भविष्यातून प्राप्त होणाऱ्या या. गोष्टीचा अंदाज प्रथमच लावणे ह्यातच व्यापाऱ्याचे कौशल्य व दक्षता प्रकट होते. उदाहरण म्हणजे. कुंदनचे म्हणणे घ्या. त्याने फक्त सध्या होणाऱ्या स्वर्णद्वीप मधील व्यापाराबाबतीतच मिळणारी संधी जाणली. व मोठी चूक केली. आपल्याला खाद्यपदार्थाचा व्यापार करावयाचा म्हणजे राजाची परवानगी घेतली पाहिजे. आपण तसेच आणि गुपचुप खाद्यपदार्थ पाठवत राहिलो तर आपला माल लुटला जाण्याची शक्यता

आहे. तसे झाले तर आपल्या हातात एक पैसाही येणे शक्य नाही सुंदरने सांगितले.

मंदारगुप्तने होकारार्थी मान हलविली. व म्हटले–"चंद्रपालच्या सांगण्याप्रमाणे आपण जर कापडाचा व्यापार केला तरी सुद्धा तशीच परिस्थिती आपल्यावर येऊ शकेल नां?"

"चंद्रपालने आपल्याला तावडतोब वस्त्रांचा व्यापार करण्याबाबत सुचविले नाही. परंतु त्या करीता आधीच्या उपाय योजना करण्याचा सल्ला दिला. त्याने त्यापेक्षां जास्त सांगण्याची जरूरी दाखविली नाही. कारण आपल्यासारख्या अनुभवी व्यापाऱ्याला जास्त सांगण्याची काय जरूर. ह्यावरूनच त्याची व्यापारा बाबतची प्रगल्भता दिसून येते. आपल्या गावात अनेक कुशल विणकर आहेत. सध्या काही काम नसल्यामुळे ते बेकार बसलेले आहेत. त्यामुळे स्वस्तातले कापड त्याच्याकडून आपण विणून घेतले पाहिजे." सुंदर म्हणाला.

ह्यावर मंदारगुप्तला आनंद झाला तो म्हणाला–"हो, हो! तू बरोबर सांगतोस पण तो देश दुष्काळापासून मुक्त झाला तरच नां!"

कोणत्याही देशात पाऊस कायमचाच बंद रहाणार नाही. पुढच्या वर्षी पाऊस पडेल. त्या देशात पाऊस होईल तेव्हां तेथील परिस्थिती नक्कीच सुधारेल. तेव्हां ते लोक नक्कीच आपले फाटके कपडे पाहून घृणा करू लागतील. व अन्नानंतर प्रत्येक मनुष्याला कपड्याचीच जरूरत असते. त्यामुळे सुक्ष्मदृष्टी असलेला चंद्रपालने आपल्याला असा सल्ला दिला." सुंदर म्हणाला.

मंदारगुप्तला समजले की, चंद्रपालची बुद्धिमत्ता किती थोर आहे. त्यानंतर त्याने आपली मुलगी सुवर्णा हिचा विवाह चंद्रपाल बरोबर थाटामाटात लावून दिला.

ह्यानंतर चंद्रपालने आपली व्यापाऱ्यातली चतुरता एक दोन वर्षाच्या आत सासऱ्याला दाखवून दिली.





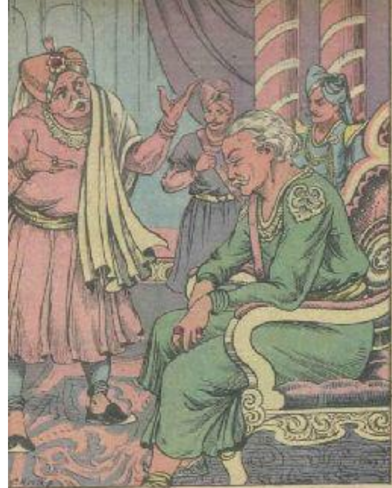
कांशाचा किल्ला

महिष्मती नगरातील राजा यशोवर्धन हा साठ वर्षांचा होता. आता तो वृद्ध झाला. वयाच्या विसाव्या वर्षीच त्याचा राज्याभिषेक झाला होता. त्याने नंतर स्वतःच्या शौर्य व पराक्रमाने आपल्या राज्याचा विस्तार वाढविला. एवढ्या विशाल राज्याचा अधिपती होऊन सुद्धा म्हातारपणापर्यंत त्याला मानसिक शांती मिळाली नाही. ह्याचे मुख्य कारण त्याचे दोन मुलगे होते.

तपोवर्धन व गुणवर्धन. मोठा मुलगा तपोवर्धन पंचवीस वर्षांचा होता. लौकीक व्यवहाराच्या बाबतीत त्याच्या मनात जरा देखील अभिरुची नव्हती. तो सदा-सर्वदा आपला वेळ धर्म ग्रन्थांचे वाचन व वेदांता संबधी सुक्ष्म विषयांची चर्चा करण्यातच घालवित असे.

छोटा मुलगा गुणवर्धन वीस वर्षांचा होता. त्याची मानसिक स्थिती मोठ्या मुलाच्या अगदी विरुद्ध होती. तो नेहमी भोग विलासात आपला वेळ घालवित होता. त्याला धर्म अधर्माचे बिलकूल ज्ञान नव्हते. खोटे बोलणारे दुष्ट, कपटी स्वभावाचे अनेक तरुण लोक त्याचे मित्र होते.

यशोवर्धनला आता आपले उरले सुरले आयुष्य कोणत्यातरी आश्रमात - देवाचे स्मरण व ध्यान धारणेत घालवायचे होते. पण त्याने विचार केला की, राज्याचा त्याग करण्याआधी एखादा समर्थ व्यक्ति कडे आपला राज्यकारभार सपुर्द करावा.



नाहीतर राज्यात अंदाधुदी माजेल. राज्य-कारभाराच्या बाबतीत जरा देखील अभिरुची नसणारा त्याचा जेष्ट मुलगा तपोवर्धन हा त्याच्या एवढ्या पसरलेला राज्यविस्ताराचा भार सांभाळण्या लायक नव्हता. त्याला राज्य देणे बरोबरही नव्हते. आता राहिली धाकटा मुलगा गुणवर्धनची गोष्ट.

गुणवर्धनचे सर्व प्रकारचे गुण यशो-वर्धनने ऐकले होते. त्याने त्याला कित्येक गोष्टी करीता रागावले सुद्धा होते. राजाला अत्यंत आश्चर्याचीच गोष्ट वाटत होती की, एवढ्या लहान वयात असले व्यवहार हा कसे काय करू लागला. त्याला वाटू लागले की; जर राज्याचा भार त्याच्यावर टाकला तरच तो निश्चित सुधारू शकेल.

पण राजाने जेव्हां ह्या संबधी मंत्री व सामंत ह्याच्याशी विचार विनिमय केला. तेव्हां त्यातील काहींनी गुणवर्धनला राज्यकारभार सोपवण्याविषयी विरोध दर्शविला. त्याच बरोबर त्यांनी आपला असा संशय व्यक्त केला की; मोठा राजकुमार असतांना जर धाकट्या राजकुमाराला राज्यकारभार दिला तर जनतेमध्ये अशांतता माजेल.

धार्मिक वृत्ती व सदाचार संपन्न अशा तपोवर्धनला महिष्मती नगरचा राजा करणे सर्वात जास्त हिताचे होईल.

परंतु हा सल्ला राजाला आवडला नाही. त्यांला असे वाटले की, क्षत्रिय धर्मात कोणत्याही प्रकारची इच्छा न बाळगणारा आपला मोठा मूलगा राजा बनल्यावर कोणत्याही मंत्र्यांच्या हातातले खेळणे बनून राहिल. त्याच बरोबर त्यानां अशीही भीती वाटत होती की; एवढा रक्तपात करून वाढविलेले साम्राज्य आपल्याच वंशातून निघून परक्यांच्या आधिन जाईल.

अशा तऱ्हेने अनेक शंका व भयाने ग्रासून जाऊन राजा शेवटी एका निर्णयाला येऊन पोहोचला. तो निर्णय त्याने आपल्याच राज्यातील सामंत श्रेष्ठ मंडळी व मुख्य नागरीक यांचा समावेश करून त्याच्यां समोर मांडला की, आपला लहान मुलगा गुणवर्धन ह्याला आपला वारस ह्या नात्याने त्याची मंजूरी घेणे.

ह्यानंतर काही दिवसांनी राज्यातील प्रमुख श्रेष्ठ व्यक्ति, वडील माणसे व सामंत ह्यानां त्याकरीता निमंत्रित केले गेले. व राजा यशोवर्धन यांने आपला विचार त्यानां बोलून दाखविला. त्याच बरोबर त्यानां राजाने असे आश्वासन पण दिले की, आपण राज्याचा त्याग केल्यावर गुणवर्धनचा राज्याभिषेकाच्या वेळी त्याचा मोठा मुलगा तपोवर्धन यांने कोणत्याही प्रकारचा अडथळा आणू नये.

वाईट वागणुक असलेल्या गुणवर्धनला राज्यकारभार देऊ नये असे सर्वांना वाटत होते. परंतु राजा समोर प्रकट करायला सर्वांना संकोच वाटत होता. अशा स्थितीत वीरपुरचा सरदार सुर्यवर्मा ह्याने हसत उभे राहून गुणवर्धनच्या अत्याचारा व कृत्याचे दर्शन सर्वांना करविले. व असाही विचार सांगितला केला की, कोणत्याही दृष्टीने गुणवर्धन राजा बनण्यास लायक नाही.

सूर्यवर्माने सांगितल्या बरोबर सभेत सर्वत्र हास्यध्वनी निनादू लागला. इतर



अनेक राजांनी गुणवर्धनबद्दल अनेक गोष्टी सांगितल्या व असे म्हटले; काही वर्षे यशोवर्द्धननेच राज्यभार करावा व तेवढ्यात त्याचा जेष्ठ मुलगा तपोवर्धन ह्याला राज्याच्या कामकाजा विषयी माहिती द्यावी. व त्याच्यात राज्यभार करण्याची आसक्ती आणावी.

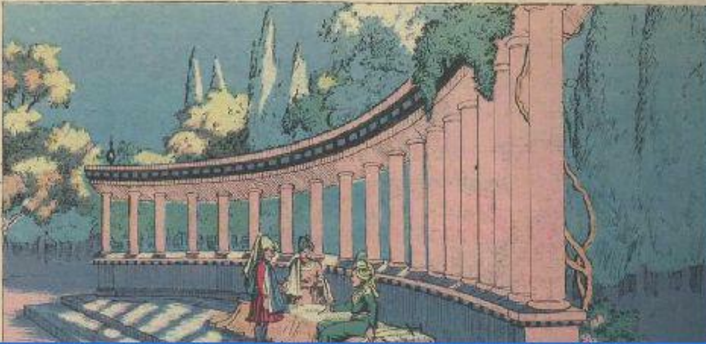
यशोवर्धन काहीवेळ कोणताच निर्णय घेऊ शकला नाही. अनेक सरदार राजे प्रमुख व्यक्ति यांच्या विचाराने त्याचा लहान मुलगा गुणवर्धन ह्याला राज्यावर बसविले तर राज्यात अराजकता पसरेल व देशात भांडणे लागतील. आपल्याच सरदा-रांच्यात मुख्य असलेला सुर्यवर्मा असे

झाले तर मदत करेल नक्कीच राज्यात फूट पाडायला खरे तर राज्यात शांती संरक्षण रहावयास पाहिजे. आपल्या समोर एकच उपाय आहे. तो म्हणजे राज्याचा त्याग करण्यापेक्षां राज्यकारभार करावा. व त्याने आपला विचार बदलला. ते ऐकून सर्व प्रजा आनंदीत झाली.

सभा संपल्यानंतर राजा यशोवर्धन आपल्या मंत्र्याला बरोबर घेऊन उद्यानात गेला. तेथे राजाने मंत्र्याचा सल्ला घेतला. मंत्र्याने सांगितले की, ह्या-बाबतीत सूर्यवर्मा बरोबर एकांतात विचार विनिमय करणे योग्य.

मंत्र्याने राजाला सुचविले की, सूर्यवर्मा सर्व सरदारांच्यात शक्तिशाली आहे. तेव्हां त्याला आपल्याकडे ओढले की; हे संकट दूर व्हायला वेळ लागणार नाही.

तेव्हां सूर्यवर्माला तेथे बोलावून आणण्यात आले. राजा यशोवर्धनने त्याला आदरपूर्वक आपल्या समोर असलेल्या आसनावर बसण्यास सांगितले व म्हटले— "सूर्यवर्माजी, आजच्या समारोहात तुम्ही जे विचार मांडलेत ते मला पसंत नाहीत. तरीही मी तुमच्या साहस पराक्रमाची स्तुती करतो. मला माहित आहे की वीरपुरचे सरदार नेहमीच राजभक्त राहिले आहेत. गुणवर्धन लहान आहेच. परंतु तुमच्या सारख्या व्यक्तिचे त्याला मार्गदर्शन, सहयोग, समर्थन जर मिळले तर तो एक



योग्य राज्य कारभार करू शकेल. हाच माझा विचार आहे.

"महाराज! धर्म व अर्धमाचे ज्ञाता युवराज साधुशिलता असलेले तपोवर्धन ह्यांना सोडून तुम्ही धाकटे राजकुमार ह्याच्यावर, राज्यभार सोपवू लागलात तर ते प्रजेच्या दृष्टीने न्यायसंगत होणार नाही." सूर्यवर्मा म्हणाला.

"तपोवर्धनला लौकिक जिवनाच्या बाबतीत काडीचेही ज्ञान नाही. तेव्हां त्याच्या हातात राज्यकारभार सोपविला तर राज्यात अंदाधुंदी माजेल." राजा यशोवर्धनने आपली शंका बोलून दाखविली.

"तपोवर्धनच्या मनांत राज्याची लालसा उत्पन्न करणे काही कठीण काम नाही. जर त्याला तो स्वता: मोठा मुलगा आहे ह्याची जाणीव करून दिली, तर तो नक्कीच राज्यकारभार करावयास तयार होईल."

ह्यावर राजाने मंत्र्याकडे संतोषाने सार्थक झाल्यासारखे पाहीले. मंत्र्याने राजाच्या म्हणण्याला दुजोरा देत सूर्यवर्माची गोष्ट बरोबर आहे असे मान हलवून सांगितले.

तरमग मी तपोवर्धनला एक वर्ष तुमच्या देखरेखी खाली ठेवतो. त्या अवधीत तुम्ही त्याच्या मनांत जनसेवेची अभिरूची निर्माण करण्याचा प्रयत्न करावयाचा व त्याच बरोबर त्याला राजाला शोभेल अशा सर्व राजोचित शिक्षा-दिक्षा याने





प्रज्वलीत करावयाचे. "ते तुम्ही करू शकाल ना?" राजाने विचारले.

सूर्यवर्माने राजाच्या म्हणण्यास होकार दिला.

त्यानंतर सुर्यवर्माने सांगीतले की, "वीरपुरला जाऊन तेथील सर्व राज्याची व्यवस्था माझा मुलगा चंद्रवर्मा ह्याच्यावर सोपवून लगेच राजधानीला परत येईन." राजाने ते म्हणणे मान्य केले.

सूर्यवर्मा राजा यशोवर्धनची भेट घेऊन आपल्या घरी परत निघाला. आणि त्याच रात्री त्याने राजधानी सोडून वीरपुरला जाण्याची तयारी केली.

इकडे सूर्यवर्मा आपल्या जाण्याची तयारी करीत होता, तर तिकडे वाटेत त्याला मारण्याचा कट रचला जात होता. ह्याची चाल चालवणारा नेता होता सर्पकेतू नावाचा सरदार. त्याचे राज्य वीरपुर राज्याच्या सीमेला लागूनच होते. तो कित्येक वर्षापासून वीरपूर राज्यावर हल्ला करण्याचा विचारात होता. परंतु ते त्याला शक्य झाले नाही. पण त्याने आता अशी मनो कामना केली की, राजा यशोवर्धनचा धाकटा मुलगा गुणवर्धन ह्याला आपल्या गटात सामिल करून घेतले तर हे काम नक्कीच यशदायी होईल.

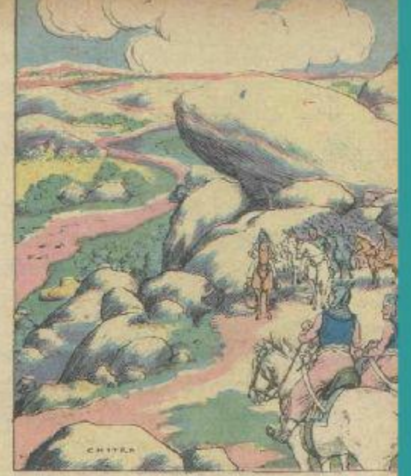
गुणवर्धनला जेव्हां समजले की, त्याच्या वडीलांच्या मनात आपल्याला राजा करण्याचे होते. परतु त्याला विरोध करणारा सरदार हा सूर्यवर्मा आहे. तेव्हां तो रागाने लालबुंद झाला. परंतु त्याने विचार केला की सूर्यवर्माच्या आश्रयाला इतर सर्व सरदार राजे आहेत. तेव्हां आपल्याला एकटयालाच त्याच्या सामोरे जाणे शक्य नाही. त्याला साथ देणारे त्याचे मित्र एकटे सूर्यवर्माबरोबर लढू शकणार नाहीत.

अशा प्रकारे, विचारमग्न झालेल्या गुणवर्धनला उपाय सापडत नव्हता. तेवढयात सर्पकेतू त्याला भेटावयास आला

त्यांनी दोघांनी एकमेकांचे विचार ऐकून घेतले. सर्पकेतूने गुणवर्धनला सांगितले की, थोडयाशा अंगरक्षकांबरोबर वीरपुरला जाणाऱ्या सूर्यवर्माला पहाडात अर्ध-रस्त्यावर अचानक हल्ला करून त्याचा वध करणे सोपे जाईल. त्याने गुणवर्धनला म्हटले की; सूर्यवर्माचा अंत करण्याकरीता मी सैन्यांची पूर्ण तयारीनिशी तुकडी तुझ्या बरोबर देईन.

"जर तुम्ही ह्या कामात यश मिळवून दिलेत. तर मी केव्हांन् केव्हां तरी तुम्हांला नक्कीच मदत करेन. शक्तिशाली सूर्यवर्मा मेल्यावर मी निश्चितपणे ह्या देशाचा राजा बनेन." गुणवर्धन म्हणाला.

"ह्यात काहीच शंका नाही. मी प्रथमच ह्याचा अंदाज लावून सूर्यवर्माचे राज्य हस्तगत करण्याची आवश्यक ती व्युह-रचना करून ठेवली आहे. त्याच्या मृत्यु नंतर माझे सैन्य त्याच्या राज्यावर हल्ला करून ते राज्य काबीज करतील. आणि सूर्यवर्माचा मुलगा चंद्रवर्मा राजा बनू शकणार नाही. माझी सर्व सेना साधारण नागरीकांचे वेष घालून वीरपूरवर हल्ला व अधिकार प्राप्त करेल. परंतु राजा यशोवर्धनला मात्र असे वाटेल पाहिजे की, हे कोणत्या तरी दुष्ट सरदाराचे कारस्थान असावे. की जनते कडून त्याने



हा विद्रोह केला असावा." सरदार सर्पकेतू म्हणाला.

ह्या करीता सर्व मदत मी करतोच वेळ आलीच की, मी वडीलांना पण समजावून सांगेन की, सरदार सूर्यवर्मा प्रजाकंटक होता. आणि जर कां त्याची हत्या वीरपुर राज्याच्या वेशीवर झाली, तर ती गोष्ट आपल्याला साक्ष पुरावा द्यायला सोपी जाईल. बाकीची सारी तयारी तुम्ही करा." गुणवर्धनने सांगितले.

गुणवर्धनच्या तडजोडीने सर्पकेतूला परमानंद झाला. त्याला वाटले की, शक्तिशाली अशा सूर्यवर्माचा कांटा काढून टाकला की, गुणवर्धनला महिष्मतीचा

राजा करणे काही कठीण काम नाही. त्याच बरोबर सूर्यवर्माचा वध करून वीरपुरचे राज्य आपल्या राज्यास जोडले की, महिष्मती राज्याच्या दरबारात आपला मान व प्रभाव वाढू शकेल.

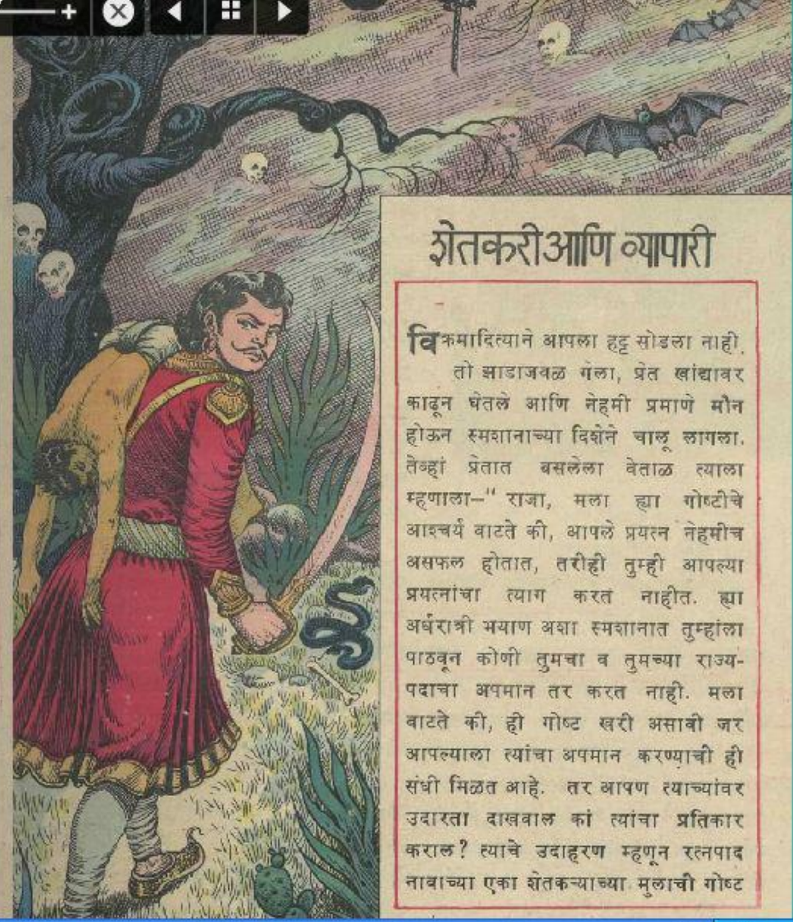
अशा प्रकारे, सूर्यवर्माच्या हत्येची सर्व प्रकारे योजना आंखून सर्पकेतू ताबडतोब राजधानीतून आपल्या साथीदारांसकट वीरपुरच्या राज्यसीमेपाशी जाऊन सूर्यवर्माच्या येण्याची वाट पाहू लागला.

सूर्यवर्माला आपली हत्या करण्याचे कारस्थान रचले गेले आहे. ह्यांची काहीही कल्पना नव्हती. तो आपल्या मोजक्याच शिपायांना बरोबर घेऊन त्या रात्रीच आपल्या गावी जाण्यास निघाला. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्याने एका ठिकाणी आपला मुक्काम केला. दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयाच्या सुमारास पुन्हां प्रवास सुरू केला.

त्या दिवशी रात्रीपर्यंत तो आपल्या राज्याच्या वेशीपाशी येऊन पोहोचला. तो भाग सर्व खडकाळ व छोटया छोटया जंगलांने व्यापलेला होता. सूर्यवर्मा भीती मनांत न ठेवता आपला घोडा हाकीत मार्गक्रमण करीत होता. त्याच्या डोक्यात् एकच विचारचक्र चालू होते की, युवराजांच्या बाबतीत आपण घेतलेली जबाबदारी कोणत्या तऱ्हेनी सोडवली पाहिजे.

अचानक डोंगरावरून हल्कल्लोळ ऐकू येऊ लागला. तो आकांत ऐकताच सूर्यवर्माने आपल्या घोडयाला थांबण्याचा इशारा केला. व आपल्या अनुचरांच्याकडे वळून पाहिले. तेवढयात दगडांपाठीमागून व झांडापाठीमागून लपलेले साधारण वेषातले अनेक लोक हातात शस्त्रे घेऊन घोडयांवरून त्याच्यांवर तुटून पडले. निमिक्षार्धात सूर्यवर्माने आपली तलवार म्यानातून खस्कन बाहेर काढली व तो शत्रुशी सामना देऊ लागला. परंतु तोपर्यंत त्याला त्याच्या साथीदारांपासून अलग करण्यात आले होते. सशस्त्र दहाबाराजण एकदम त्याच्यावर तुडून पडले. (क्रमशः)





शेतकरी आणि व्यापारी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–" राजा, मला ह्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटते की, आपले प्रयत्न नेहमीच असफल होतात, तरीही तुम्ही आपल्या प्रयत्नांचा त्याग करत नाहीत. ह्या अर्धरात्री भयाण अशा स्मशानात तुम्हांला पाठवून कोणी तुमचा व तुमच्या राज्य-पदाचा अपमान तर करत नाही. मला वाटते की, ही गोष्ट खरी असावी जर आपल्याला त्यांचा अपमान करण्याची ही संधी मिळत आहे. तर आपण त्याच्यांवर उदारता दाखवाल कां त्यांचा प्रतिकार कराल? त्याचे उदाहरण म्हणून रत्नपाद नावाच्या एका शेतकऱ्याच्या मुलाची गोष्ट



सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कांजीवरम् गावी एक हंसपाद नावाचा शतकरी रहात होता. त्याचा मुलगा रत्नपाद मोठा हुषार होता. त्याने गावच्या शाळेतच आपले शिक्षण पुर्ण केले. परंतु तेवढयावरच तो संतुष्ट झाला नाही. त्याने तेथून दूर असलेला एका गुरूगृही जाऊन, तेथे त्यांच्या आश्रयाला राहून बरेच ज्ञान प्राप्त केले व मोठा विद्वान पंडीत बनून आपल्या गांवी परत आला. थोडया दिवसातच त्याच्या विद्वत्तेचा समाचार राजाला मिळाला. राजाने त्याला महिना हजार चांदीची नाणी पगार ठरवून आपल्या दरबारात नोकरी देण्याचा निर्णय केला व हि गोष्ट सांगण्या-करीता त्यांनी मंत्र्याला त्याचा घरी पाठविले.

हंसपाद ही गोष्ट ऐकूनच अत्यंत आनंदित झाला की, आपल्या मुलाला राजदरबारात मोठया चांगल्या पदावर नोकरी मिळाली आहे.

त्याने आपल्या मुलाला रत्नपादला म्हटले–" मुला, तू मेहनत कष्ट सहन करून उच्च शिक्षण प्राप्त केले व विद्वान पंडीत झालास. राजाने स्वतःहाने तुला नोकरी देण्याचा निश्चयपण केला आहे. तेव्हां जर तू लग्न करून घराची जबाबदारी सांभाळू लागलास तर मी निश्चित होईन. तू जर हो म्हणत असलास तर, मी तुझ्या योग्य मुलगी पाहून तुझे लग्न करून देईन. तू लग्न करून राजधानीला जा व तेथे आपला संसार मांड."

रत्नपाद घाईने लग्न करण्यास तयार नव्हता. परंतु आपल्या वडीलांचे म्हणणे डावलणे त्याला योग्य वाटले नाही.

हंसपादच्या घराला लागूनच गोपीनाथ नावाच्या एका श्रीमंत माणसाचे घर होते. त्याने व्यापारधंदा करून लाखो रुपये कमावले होते. तो हंसपादचा दूरचा नातलग पण होता. लहान असतांना त्या दोघांच्यात खूपच सख्य होते.

गोपीनाथची मुलगी लग्नायोग्य झाली होती. ती दिसावयास सुंदर तर होतीच पण चलाखही व विनयशिल होती. बऱ्याच दिवसांपासुन तीला आपली सुन करून घ्यावी ह्याच्या तो विचारात होता.

आपल्या मुलाकडून होकार मिळताच, हंसपाद गोपीनाथच्या घरी गेला व गप्पांच्या ओघात त्याने मुलाच्या लग्नाचा प्रस्ताव मांडला. ते ऐकताच गोपीनाथ आश्चर्यचकित झाला. व म्हणाला–" मित्रा, आपल्या दोघांच्यात मैत्री बरोबर दूरचे नाते सुद्धा आहे. परंतु आपल्यात सबंध जोडावयाला दोन गुण जमणार नाहीत. मी एका श्रीमंत घराण्यातील मुला-बरोबर माझ्या मुलीचे लग्न करून देणार आहे. आणि तसे केले नाही तर गावचे लोक मला मूर्ख ठरवून माझी निंदा नालस्ती करतील."

ते उत्तर ऐकताच हंसपाद शरमेने म्हणाला–" मित्रा, हे सांग, माझ्या मुलांत कोणती गोष्ट कमी आहे? त्याला तर राजाश्रय मिळाला आहे. महिना एक हजार चांदीचे रुपये पंगार आहे. तेवढेच नाही तर स्वतःहाच्या विद्वतेने तो कोणत्याही मोठया पदावर पोहोचण्याची शक्यता आहे.

" तू वाईट वाटून घेऊ नकोस पण राजधानी सारख्या ठिकाणीं एक हजार मुद्रा काय महिनाभर आयुष्य चैनीत घालविण्यासाठी पुरे होणार आहेत कां? गोपीनाथने विचारले."





हंसपाद घरी आला आपल्या वडीलांचा चिंताग्रस्त चेहरा पाहून रत्नपादला समजले की, आपले वडील गोपीनाथच्या मुलीला आपली सुन करून घेण्याच्या विचारात होते.

ह्यानंतर थोड्या दिवसांनी शेजार गावच्या गोपालच्या मुली बरोबर रत्नपादचे लग्न थाटामाटाने पार पडले.

एक महिन्यानंतर रत्नपादने राजधानीला जाऊन आपला संसार मांडला. हळूहळू रत्नपादला राजदरबारात यश मिळू लागले. पण त्याची आर्थिक स्थिती सुधारली नाही. पण संसार मात्र वाढत चालला व खर्च पण वाढ लागला. त्यामळे त्याचे मन नेहमी काळजीने व्याकुळ होऊ लागले.

रत्नपादने आर्थिक स्थितीचा विचार केला व तो परत आपल्या गावी निघून आला. तोपर्यंत हंसपाद म्हातारा झाला होता. व शेतीभाती करण्याच्या बाबतीत निकामी होता. रत्नपादने आपल्या शेतात थोडा वेळ घालवून आणखी थोडे शेत खरेदी केले व त्याने स्वतःहा शेतकी करण्यास आरंभ केला.

राजदरबारात मऊ गाद्यावर बसून साहित्यचर्चा करणाऱ्या रत्नपादला उन्हातान्हात खूप कष्ट करणे त्रासाचे वाटू लागले. तरी सुद्धां मनापासून श्रम करून त्याने ह्या नव्या जीवनांचा अभ्यास केला.

रत्नपादचा गावात खर्च सुद्धा कमी होता. त्यामुळे तो आपल्या मिळकतीतला काही भाग वाचवू शकत होता. अशा प्रकारे चार वर्षे निघून गेली व त्याच्याकडे बऱ्यापैकी पैसे जमा झाले. त्याने त्या पैशाने शेतभाती बरोबर व्यापार पण सुरू केला. तो गावातील शेतकऱ्याकडून धान्य आधी खेरीदी करी व काही काळानंतर शहरातील व्यापारांना चांगल्या किंमतीला विके.

अशा प्रकारे दहा वर्षे निघून गेली. रत्नपादने आणखी काही वेगळे व्यापार धंदे सुरू केले व लाखानी संपत्ती मिळविली. व एक मोठे घर बांधले ह्यावेळेस तो दुसऱ्याच्या दृष्टीला एक श्रीमंत व मोठा व्यापारी होता. त्याचा मोठा मुलगा वयात आला व त्याने वडीलांची व्यापारीची जबाबदारी आपल्या हातात घेतली. व तो एक हुषार व्यापारी बनला.

एका काळी ज्या गोपीनाथने आपल्या मुलीचे लग्न रत्नपादशी करून देण्यास नकार दिला होता. तिचे लग्न शेजारच्या गावांतील एका सधन माणसाशी त्याने करून दिले होते त्यांची मुलगी आता वयात आली. तेव्हां जाता गोपीनाथने आपल्या नातीचे लग्न रत्नपादच्या मुलाशी करून देण्याचा विचार मनात पक्का केला. कारण ह्यावेळेस रत्नपाद लक्षाधिश गणला जात होता. व त्याचा मुलगा सुद्धा व्यापार धंद्यात कुशल होता. ह्या गुणांमुळे गोपीनाथ हुरळून गेला.

एक दिवस गोपीनाथ हंसपादला भेटला व म्हणाला—" मित्रा, ह्यापूर्वी जे काही झाले ते सर्व आठवून दु:खी होऊ नकोस. दुर्भाग्यच म्हणायचे की, त्यावेळेस आपण संबंधी बनू शकलो नाही. पण आता माझ्या नातीचे लग्न तुझ्या नातूशी लावून द्यावे म्हणतो."



हंसपादला खेद वाटला तो म्हणाला— " हे केव्हांही शक्य नाही. कारण कित्येक करोडोपती माझ्या नातवाबरोबर आपल्या मुलींची लग्न करून देण्यास तयार आहेत."

हंसपादला आपल्या अपमानाचा सुड घेण्याची चांगली संधी मिळाली तो बऱ्याच दिवसापासून अशा दिवसाची वाट पहात होता. परंतु तेवढ्यात रत्नपाद त्याच्या मध्ये आला व म्हणाला—"बाबा, त्या जुन्या गोष्टी विसरून जा. आपल्याला आता संपत्तीची काही कमी नाही. असे म्हणत त्याने आपल्या वडीलांना समजावले व गोपीनाथच्या बरोबर संबंध जोडण्याकरीता विनविले."

ह्यानंतर हंसपादच्या नातवाचे व गोपीनाथच्या नातीचे लग्न धमधडाक्याने पार पडले.









येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! एके काळी गोपीनाथने रत्नपादचा व त्याच्या वडीलांचा अपमान केला होता. अशा स्थिती रत्नपादने गोपीनाथच्या नातीबरोबर आपल्या मुलाचे लग्न कां करून दिले? त्याच बरोबर आपल्या अपमानाचा बदला घेण्याची चांगली संधी मिळाली असतांना त्याने ती कां घालविली? काय ह्या पाठीमागे त्याचा उद्देश एक उदारशील म्हणून घेण्याचा होता? एक लक्षाधीश त्याच्या घरी लग्न संबध जोडावयास आला म्हणून होता? ह्याचे समाधान कारक उत्तर दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे की, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–" गोपीनाथने काही चुक केली नाही की, त्याचा बदलाच घ्यायला पाहिजे तो एक चांगला अनुभवी व्यापारी होता. शत्रुत्व प्राप्त करण्यास ज्या दर्जाची आवश्यकता असते तशीच नात्याचे संबंध जोडावयाची असते. असा विचार करूनच त्याने स्वताःह्याच्या बरोबरीच्या संपन्न माणसाच्या मुलाशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले. रत्नपाद शेतकरी वर्गातून जाऊन व्यवसायातील एक मोठा व्यापारी बनला होता. त्यामुळे त्याला गोपीनाथच्या मनाची पूर्ण कल्पना होती.

आता राहिली हंसपादची गोष्ट–"तो एक लहान शेतकरी होता. त्याला माहीत नव्हते की, पैसा हा लोकांमध्ये अंतर आणतो. त्यामुळे त्याने गोपीनाथच्या वागण्याला अपमान मानले व त्याचा अपमान करण्याची संधी पाहू लागला. परंतु रत्नपाद मोठा व्यापारी होता. त्यामुळे त्याच्या मनामध्ये त्याच्याशी सुड घेण्याची भावनाच राहीली नाही.

अशाप्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृष्य झाला व झाडावर जाऊन लोबकळू लागला. (कल्पित)





खरा मदतनीस

चंद्रपुरच्या जमीनदाराकडे केशव नावाचा दिवाण कित्येक वर्षापासून काम करीत होता. आता तो म्हातारा झाला. त्यामुळे जमिनदाराला वाटू लागले की, त्याच्या मदती करीता एका माणसाला नियुक्त करावे.

ही गोष्ट समजताच कामाच्या आशेन गावातील रामभद्र व शिवचंद्र दोघे तरूण जमिनदाराला भेटावयास आले. जमिनदाराने दिवाणाजीला त्यातील एकाला मदतनीस म्हणून निवडावयास सांगितले.

दिवाणसाहेबांनी प्रथम रामभद्रला बोलावले व म्हटले–" जमीनदारी चालवायला अनेक संकटाना तोंड द्यावे लागते. एक समस्या दुसऱ्या समस्ये सारखी रहात नाही. परंतु ज्या वेळी जे संकट येते त्यावेळी ते कोणत्या तऱ्हेने सोडवले जाते हेच महत्वाचे असते. त्याने दुसरी समस्या उत्पन्न करणे बरोबर होत नाही.

रामभद्रने त्याचे उत्तर देत म्हटले– "साहेब, ह्या पूर्वी मी अनेक जमिनदारांच्याकडे काम करून असाच अनुभव प्राप्त केला आहे.

ह्यावर दिवाण केशव म्हणाला–"एका कचेरीतील अनुभव दुसऱ्या कचेरीकरीता किती लाभदायक होत असेल हे मला माहीत नाही. परंतु मी इथल्या दिवाणी बद्दल सांगतो. इथे किती तरी कामे संकटाना घरून येतात त्याच बरोबर कठीण असतात ह्या सर्वांना एका पद्धतीत बसवून करून घेण्याकरीता काही उपाय असल्यास सांग."

माझ्यावर जी संकटे येतील त्याचा मी गंभीरतेने विचार करून मगच विचारपुर्वक

निर्णय घेईन. त्यामुळे कोणतेही काम असो त्याबद्दल मला विशेष कष्ट वाटत नाहीत." रामभद्र म्हणाला.

त्यानंतर दिवाणजींनी शिवचंद्रला बोलावून तो प्रश्न त्याला विचारला तेव्हां तो म्हणाला–"मी कोणत्याही गुंतागुंतीच्या गोष्टी सोडविण्यापूर्वी त्याचा काळजीपूर्वक विचार करून मगच बरोबर उत्तर शोधून काढतो. त्यामुळे कोणतीही गोष्ट करावयाची झाल्यास माझ्यावर कोणतेच संकट सहजासहजी येत नाही. व मगच मी ते काम आपल्या हातात घेतो.

अशा प्रकारे दोघांची उत्तरे ऐकून दिवाणजी जमिनदाराकडे गेले व त्यांनी त्यांना ही गोष्ट सांगितली.

जमिनदाराने दिवाणजींचे म्हणणे ऐकून म्हटले–"हे दोघे तरूण खुपच बुद्धीमान आहेत असे दिसते. तेव्हां ह्या दोघांपैकी कोणालाही तुम्ही ठेऊन घेतलेत तर तुम्हांलाच त्रास होईल."

"जमिनदार साहेब, अशातला भाग नाही. पण शिवचंद्रला माझा सहाय्यक म्हणून निवडता येईल."

"तुम्ही शिवचंद्रला निवडलेत ह्या पाठीमागे काही कारण आहे का?" जमिनदाराने विचारले.

"हो एक कारण आहे? कोणतीही गोष्ट करावयाची झाल्यास ती समर्थपणे सोडविण्याकरीता तिचा पूर्वीच गंभीरपणे विचार करून त्याचे कारण शोधणे व ते सोडवणे एक चांगल्या कार्याचे लक्षण समजले जाते. जर का प्रथमच आपण आपल्या मनात अनेक विचार ठरवून त्याची उत्तरे शोधलीत तर त्यात कठीण असे काही वाटणार नाही. तसेच गुण शिवचंद्रचा मध्ये भरपूर आहेत. त्यामुळे मला वाटते की; माझ्या हाताखाली काम करण्यास तोच योग्य आहे." दिवाण म्हणाला.

जमिनदार ते ऐकून आनंदीत झाला व त्यांनी शिवचंद्रला दिवाणजींचा सहाय्यक म्हणून निवडले.



खरे-खोटे

एका देशात सुंदर सुंदर खेळणी बनवणारे कारागीर रहात होते. पक्षांचे पंख त्यांच्या पायाची नखे व त्यांच्या चामड्याचा उपयोग करून ते कृत्रिम प्राण्याच्यांत सजीवता निर्माण करीत असत. जवळून काय किंवा लांबून काय ती खेळणी खरी भासत.

एकदा त्या देशाच्या राजाने आपल्या उद्यानात त्या पक्षांच्या खेळण्याचे प्रदर्शन भरविले. ते पहायला अनेक लोक तेथे आले. त्या लोकांमध्ये एक टिकाकार पण होता. तो प्रत्येक पक्षाच्या जवळ जाऊन त्यांची पहाणी करू लागला. तो त्याला ते अत्यंत सहज व स्वाभाविक नाहीत म्हणून नावे ठेवू लागला.

शेवटी पहाता पहाता त्याला झाडाच्या फांदीवर दोन खरे पोपट बसलेले दिसले. त्यांना पाहून त्यांनी त्यांची स्तुती करीत म्हटले. त्या पोपटाची चोच पहा कशी लाल रंगाची आहे. तशा प्रकारची रंगाची मिसळ न करता कशी खेळणी बनविली आहेत. त्यांना हे ही माहित नाही की, पोपटाला कशातऱ्हेच्या काचेचा डोळा बसवावा लागतो. ह्यांचे पाय पण किती जाडे जाडे आहेत. ह्यांच्या पायाची नखे सुद्धा कशी घाण आहेत.

अशा प्रकारे ह्या पोपटांची तो टिकाकार पहाणी करत होता. त्यातील एक पोपट पंख फडफडवत उडून गेला. त्याचे पंख लागून त्याच्या जवळचा बनवलेला पोपट खाली पडला व त्याचे तुकडे तुकडे झाले. त्या टिकाकाराचे ते बोलणे ऐकणारे इतर सर्व लोक खुदूखुदू हसू लागले. तेव्हां लाजेने मान खाली घालून तो टिकाकार तेथून निघन गेला.















प्रसंगावधान

मध्यरात्री चौघे यात्रेकरूं एका नावेत बसून नागावली नदी पार करून पलीकडच्या तीरावर जाऊन पोह्चले. त्यांना तेथून चार मैल दूर असलेल्या विक्रमपुरला जायचे होते. एक घोडागाडी विक्रमपुरला जायला तयार असलेली दिसली.

ते चौघे यात्रेकरू घोडागाडीत चढून बसले. चोहोकडे काळाकुट्ट अंधार होता. रस्ता जंगलातून जात असल्यामुळे जागो-जागी बरेच खड्डे व खाचखळगे होते. थोड्या दूरवर गाडी गेली नाहीत तोच एक अस्वल आपल्या दोन पिल्लांना घेऊन रस्त्याच्या मध्यावर उभे असलेले दिसले. गाडीचा आवाज ऐकताच ते अस्वल पळाले व झाडात जाऊन लपले. ते पाहून त्यातील एक यात्रेकरू म्हणाला–"चांगलेच झाले. त्या अस्वलांनी आपल्यावर हल्ला केला नाही. मला तर वाटते रात्रीचा प्रवास करणे ह्या सारखा मुर्खपणा नाही.

त्यानंतर थोडे पुढे गेल्यावर त्यातील दुसऱ्या एका यात्रेकरूनी गाडीवानाला गाडी थांबवण्यास सांगितली. गाडी थांबताच त्याने झटक्यात खाली उडी टाकली व आपल्या अंगरख्याच्या आतून एक धारदार तलवार बाहेर काढून जोरात दरडावत म्हटले–"तुम्ही शेरसिंहाचे नाव ऐकलेच असेल. मी ह्या अस्वल व सिंहावाघा पेक्षा भयंकर माणूस आहे. इथे चोहोबाजूला जंगलात पहाडात माझ्या हुकूमाशिवाय काही चालत नाही. माझ्या सांगण्याप्रमाणे मला आपापली धन-दौलत व दागदागीने देतात त्यांच्या केसालाही मी धक्का लावत नाही. परंतु जे कोणी द्यायला कां कूं करतात व आपल्या बचावाकरीता ओरडतात. त्यांना ह्या तलवारीनी कापून ह्या दरीतून मी खाली फेकून देतो तुम्ही ऐकलेत नां ? ते मी काय बोललो तुम्ही सर्वांनी आपापल्या जवळ जे काही असेल ते मला द्या." असे म्हणत त्याने आपल्या जवळचे एक कापड खाली अंथरले.

बाकीचे तिघेजण भीतीने थरथर कांपू लागले. व आपापले दागीने व पैसे काढून देऊ लागले. तेवढ्यात गाडीवान आपल्या हातातील चाबूक हवेत उंच उडवत गर्जत म्हणाला–"अरे लुटेऱ्या, चोरा. शेरसिंह तू आहेस काय? तू जेव्हां गाडीत चढून बसू लागलास तेव्हांच तुझी दुष्ट दृष्टी मला समजली. परंतु मी गप्प बसलो. मी पार्वतीपुरच्या जमिनदाराने तुला पकडून आणण्याकरीता पाठविलेला गुप्तहेर आहे." असे म्हणत तो शेरसिंहच्या जवळजवळ जाऊ लागला.

गुप्तहेर आहे म्हटल्या बरोबरच चोर थरथर कापू लागला. ते पहाताच बाकीच्या-ना धीर आला व तिघांनी त्याला धरून पिटवायला सुरवात केली व त्याला बेदम-मार दिला. गाडीवाल्याने त्याचे हातपाय दोऱ्यांनी बांधले. व त्याला गाडीत टाकले. नंतर गाडी विक्रमपुरला लागली.

रस्त्यात एका यात्रेकरूने त्याला विचारले–"ह्याचा अर्थं असा की, वाटसरूंना लुटणाऱ्या ह्या डाकुला पकडण्याकरीता आपल्याला गाडीवाल्याचा वेष घ्यावा लागला ही गोष्ट प्रथमच सांगितली अस-तीत तर आम्ही घाबरलो नसतो.











"ह्या स्थितीत हा शेरसिंह माझ्या हातात बंदी झाला नसता. म्हणून काही कां होवो, आज ह्या लुटेऱ्याचा खेळ समाप्त केला." गाडीवान अति उत्साहाने म्हणाला.

गाडी विक्रमपुरला पोहोचली. गाडीवानाने कोतवालाच्या घरासमोर गाडी थांबवली व दार वाजविले कोतवाल बाहेर आला व गाडीत शेरसिंहाला पाहून आश्चर्य करीत म्हणाला–"तुझ्या गाडीत प्रवास करणारे लोक शुर व पराक्रमी दिसत आहेत: शेवटी ह्याला बंदी केलेतच. मी ह्याला पकडण्याकरीता अनेक योजना आंखल्या परंतु ह्याला पकडू शकलो नाही.

कोतवालाच्या तोंडून हे ऐकताच ते यात्री आश्चर्य करीत म्हणाले–" साहेब, ह्या डाकूला पकडण्याची हिम्मत व धैर्य आमच्या कुणाच्यात आहे? गाडीवाल्याच्या रूपात असलेल्या पार्वतीपुरच्या जमिनदाराच्या ह्या गुप्त हेराने ह्याला पकडले. तेव्हां तर आमची हिम्मत वाढली व आम्ही शेरसिंहच्यावर तुटून पडलो. ह्यांनी तर आमच्या धनाचे व संपत्तीचे रक्षण केल. तेव्हां सकाळ झाली की, आपण ह्यांचा उचीत स्वरूपात सत्कार करू.

ह्या गोष्टी ऐकून कोतवालाला विस्मय वाटला व तो गाडीवाल्याला म्हणाला–"अरे लखनसिंह! हि काय गंमत आहे! तू गुप्तहेर केव्हां पासून बनलास!"

सर्व हकीकत त्याने कोतवालाला सांगितली–"साहेब, आम्ही चौघेजण होतो. कोणोही दुष्ट, चोर, दरोडेखोर कोणी कां असेना. एकाला पकडून न आणणे म्हणजे आम्हाला लज्जास्पद होते नां! म्हणुन मी गुप्तहेर असल्याचे नाटक केले."

कोतवालाने गाडीवाला बनलेल्या लखनसिंहची मोठी तारीफ केली.

हि बातमी ऐकून पार्वतीपुरच्या जमिनदाराने दुसऱ्या दिवशी गावात मोठी सभा भरवून लखनसिंगच्या प्रसंगावधानाचे शौर्याचे व साहसाचे पुन्हां पुन्हां कौतुक केले. व त्याला मोठी देणगी देऊन त्याचे अभिनंदन केले.





पापाचे फळ

ब्रह्मदत्त जेव्हां काशीवर राज्य करीत होते. त्यावेळी बोधिसत्वांनी पुतनु नावाच्या एका गरीब शेतकऱ्याच्या रूपाने जन्म घेतला. तो जेव्हां वयात आला. त्यावेळी तो आपल्या आईवडीलांचे पालनपोषण् स्वतःह्याच्या कमाईने करू लागला. थोड्या दिवसानंतर त्याच्या वडीलांचा देहान्त झाला. तो दिवसभर कष्ट अंग मेहनत करी परंतु तेवढ्याने त्याचे व त्याच्या आईचे पोट भरत नसे.

त्या देशाच्या राजाला शिकार खेळण्याचा भयंकर नाद होता. तो नेहमी जंगलात जाऊन शिकार करीत असे. एक दिवस राजा शिकारीला गेला असतांना एका हरणाचा पाठलाग करीत बराच लांब गेला व त्याने आपला बाण सोडला. बाण लागून ते हरीण मेले जवळपास कोणीच नसल्यामुळे राजाने हरीणाला खांद्यावर उचलून घेतले व परत येऊ लागला.

"दुपारची वेळ असल्यामुळे कडक ऊन पडले होते. शिकार खेळण्याने व हरीणाला उचलून आणल्यामुळे राजा खूप थकला होता. त्या परिस्थितीत एक मोठ्या वृक्षाच्या छायेत त्याला अत्यंत अल्हाददायक वाटू लागले. म्हणुन त्याने त्या हरीणाला झाडाच्या सावलीत टाकले व तो झाडाला टेकून विश्रांती घेऊ लागला.

अचानक राजाच्या समोर एक ब्रह्मराक्षस आला व त्याच्यावर जोरजोरात किंचाळून ओरडत म्हणाला-"मी तुला खाऊन टाकीन."

"तू कोण आहेस? मला खायचा तुला काय अधिकार? राजाने ब्रह्मराक्षसाला विचारले."

"हे झाड माझे आहे. ह्याच्या सावलीत जो कोणी येतो. ह्या झाडाखालच्या










जमिनीवर जो कोणी पाय ठेवतो. त्याला खाण्याचा मला अधिकार आहे. मी ब्रह्मराक्षस आहे."

राजाने थोडेसे गंभीरपणे विचार करीत म्हटले–"तू काय फक्त आजच्याच आहारावर भागवतोस? कां रोज तुला आहार पाहिजे?

"मला तर रोजच खायला पाहिजे!" ब्रह्मराक्षस म्हणाला.

मग तू जर मला आज खाऊन टाकलेस तर तो प्रश्न कसा सुटणार. जर आताचे खाणे ह्या हरीणाला खाऊन भागवलेस व मला सोडून दिलेस तर पहा! मी ह्या देशाचा राजा आहे. म्हणून मी रोजच्या रोज तुला आहार व सोबत एक माणुस खायला पाठवून देईन." राजा म्हणाला.

ते ऐकून ब्रह्मराक्षस आनंदीत झाला व म्हणाला–" तर तुला मी सोडून देतो, परंतु एका अटीवर ज्या दिवशी मला बरोबर खाणे मिळणार नाही. त्यादिवशी मी स्वतः येऊन तुला खाऊन टाकेन."

त्यानंतर राजाने त्या हरीणाला ब्रह्मराक्षसाच्या ताब्यात दिले व तो परत राजधानीला परत आला व त्याने सर्व वृत्तांत आपला मंत्र्याना सांगितला.

मंत्र्याने राजाला समजावित म्हटले– "महाराज! आपण काळजी करण्यासारखे काही नाही. आपल्या तुरुंगात खूप कैदी आहेत. ब्रह्मराक्षसचा आहार म्हणून त्यातील रोज एकाला पाठवून देतो.

त्या दिवसापांसून मंत्री एकेका कैद्याला रोज ब्रह्मराक्षसचे खाणे घेऊन जंगलात पाठवू लागला. असे काही दिवस बरोबर चालले.

थोड्या दिवसानंतर सर्व कैदी संपले. मंत्री घाबरून गेला. त्याला सुचेना त्याने दवंडी पिटविली "जो माणुस खाणे घेऊन जंगलात रहात असलेल्या ब्रह्मराक्षसाच्या वस्तीपाशी जाईल. त्याला राजा एक हजार रूपये बक्षीस देईल."

ती दंवडी ऐकून पुतनुला खूप आश्चर्य वाटू लागले. 'तो मनात म्हणु लागला. मी एवढा मरमर जीव तोडून काम करतो तरी सुद्धा चार तांब्याची नाणी हाती येत नाहीत. पण ब्रह्मराक्षसाचा आहार बनलो तर मला इतके रूपये मिळून जातील.

असा विचार करून पुतनु आपल्या आईला म्हणाला–"आई, मी खाणे घेऊन तो ब्रह्मराक्षस रहातो तेथे जाईन. मला एक हजार रूपये मिळतील. त्या पैशांनी तुला आयुष्यभर सुखात रहाता येईल.

"बाळा, ह्याक्षणी मला कशाची कमी नाही, मी तर आनंदात आहे. तुला कुठेही जाण्याची काहीही जरूरी नाही." पुतनुची आई म्हणाली.

"आई, माझ्यावर कोणतेही संकट येणार नाही. मी चांगला सुखाने परत येईन." असे म्हणत आईला समजावत तो राजाकडे निघून गेला.

त्याने राजाला म्हटले–"महाराज, आपण मला आपल्या वहाणा छतरी, व तलवार आणि सोन्याच्या भांड्यात ब्रह्मराक्षसाकरीता अन्न द्या. ते घेऊन मी जंगलातील ब्रह्मराक्षसच्या वस्तीपाशी घेऊन जाईन."

"अन्न घेऊन जाण्याकरीता इतक्या वस्तुची काय जरूर?" राजाने विचारले.

"ब्रह्मराक्षसाला पराभुत करायला" पूतनने झटक्यात सांगितले. त्यानंतर पूतन



तलवार हातात घेतली. वहाणा पायात घालून व दुसऱ्या हातात छतरी घेऊन, सुवर्णपात्रात अन्न घेऊन दुपारच्या सुमारास ब्रह्मराक्षस जेथे रहात होता तेथे येऊन पोहोचला. परंतु तो झाडाच्या सावलीत गेला नाही. त्या झाडापासून जरा दूरवर छतरीच्या सावलीत उभा राहीला.

ब्रह्मराक्षस त्याचीच वाट पहात होता. तो म्हणाला–"तू उन्हातून बराच लांब चालत आला आहेस. थकला असशिल तर इथे झाडाच्या सावलीत येऊन आराम कर."

"नाही, मला ताबडतोब इथून परत जायचे आहे. मी तर फक्त तुझ्यासाठी








खाणे घेऊन आलो आहे हे घे." असे म्हणत पुतनुने सुवर्णपात्र उन्हात खाली ठेवले व तलवारीने झाडाच्या सावलीत ढकलले.

पुतनुच्या युक्तिने ब्रह्मराक्षसाला अत्यंत क्रोध आला व त्याने किंचाळत म्हटले– "मी माझ्या अन्नाबरोबर अन्न घेऊन येणाऱ्यालां सुद्धा खाऊन टाकत असतो."

"पण याद राख, तुला मला खाता यायचे नाही. मी तुझ्या झाडाच्या सावलीत आलो नाही. त्यामुळे तुला मला खायचा कोणता अधिकार आहे?" पुतनुने विचारले.

"हा तर खरा धोका आहे, दगाबाजी आहे. म्हणा मला तुझ्याशी काय करायचे मी सरळ जाऊन राजाला खाईन." असे म्हणत ब्रह्मराक्षस उसळून उठला.

तू कोणत्यातरी जन्मात भयंकर महापापे करून अशा प्रकारे ब्रह्मराक्षसाचा जन्म धारण केला आहेस. त्यामुळे राक्षस बनून ह्या झाडावर घेऊन राहीला आहेस. असा निच जन्म धारण करून सुद्धा तुझी अक्कल जागेवर आली नाही नां? आताही उशीर नाही आपले मन बदल." असे म्हणत पुतनु त्याच्यावर रागावला.

त्यावर ब्रह्मराक्षसाने काळजीच्या स्वरात विचारले–"सांग! मग मी काय करू? ह्या पेक्षा चांगले आयुष्य घालविण्याचा काही उपाय आहे कां?"

तू माझ्याबरोबर राजधानीला चल व तेथे किल्ल्याच्या दरवाजावर पहारा दे. तिथे मी तुला सात्वीक आहार पाठविण्याची व्यवस्था करतो. तेथे मानवाला फाडून खाण्याची जरूर नाही ती सवय तू सोडून दे." पुतनु म्हणाला.

ब्रह्मराक्षसाने ऐकले. पुतनु जिवंत परत आलेला पाहून राजाला अत्यंत आश्चर्य वाटले. तेव्हां त्याने सर्व घडलेली गोष्ट राजाला सांगितली. राजाला अतिशय परमानंद झाला व त्यानें पुतनुला आपला सेनापती केले. व त्याच्या सल्ल्याने तो सुखाने राज्यकारभार करू लागला.





स्वतंत्रतेचा संग्राम

आपला भारत देश संस्कृति करीता खूप प्रसिद्ध आहे. विदेशी लोक कारभार करू लागले. त्यांना आपल्या देशातून बाजूला हटवण्याकरीता सगळयामध्ये एक प्रकारची नवी चेतना व जागृति निर्माण झाली. इंग्लंडमध्ये शिकणाऱ्या बऱ्याच भारतिय विद्यार्थांनी "लोटस एण्ड द डागर" नावाची स्थापना केली.

त्या सुमारास महाराष्ट्रात प्लेग सर्वत्र पसरला. त्यामुळे त्याचा फायदा घेऊन ब्रिटिश शिपायांनी जनतेला अतिशय त्रास दिला व अपमान केला. त्याच्या विरुद्ध बाळ गंगाधर टिळकांनी (१८३७ ते १९२०) एक जबरदस्त चळवळ सुरू केली. ते शेवट पर्यंत भारताच्या जनतेच्या प्रेमास पात्र बनले व मोठा नेता बनले.





१९०६ मध्ये सुरतला राष्ट्रीय कॉंग्रेस महासभेचे आधिवेशन भरले होते. त्या सभेत श्री. टिळक व अरविंद घोषनी असा प्रस्ताव मांडला की; भारताला पूर्ण स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे ह्यावर ह्याचे समर्थन करण्या करीता अरविंद घोष ह्यांच्या अध्यक्षतेमध्ये वेगळया रुपाने समारोह करतानां टिळ-



थोडया काळातच अरविंद जहाल पक्षाचे नेता बनले त्यानी विदेशी वस्तुंचा बहिष्कार. पंचाच्या द्वारा भांडणाचे प्रश्न सोडविणे, राष्ट्रीय शिक्षा प्राप्त करण्याला जनतेला सैनिकांची आवश्यकता इ. गोष्टीनी अरविंदनी इंग्रज राज्यकारभारा विरूद्ध घोर विरोध दर्शविला तेन्ह्मां ब्रिटीश सैन्यांने त्याना वाईट तन्हेने त्रास दिला.

सन् १९१० मध्ये श्री अरविंदनी राजनैतिक क्षेत्रातून पाय काढून त्यागपत्र देऊन आध्यात्मिक मार्ग अवलंबला. तरी सुद्धा त्यांनी जनते समोर जे सिद्धान्त ठेवले होते. त्याचा उपयोग क्रांतीकारी चळवळी करीता जनतेला पुढे उपयोगी झाला. क्रांतिकारी नेता बाघ जतिन आणि त्यांचे अनुचर यांनी ब्रिटीश सैन्याशी बालासोर येथे लढून आपले प्राण त्याग केले.

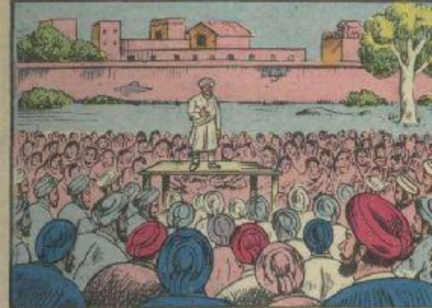




कॅनाडामध्ये रहाणाऱ्या पंजाबीनी भारतीय स्वातंत्र्य चळवळी करीता. एक गदर नावाची संस्था स्थापन केली ३७२ भारतिय प्रवाशांनी भरलेल्या एक कोमगटमारू नावाच्या जहाजाला जेव्हां बाबानवर नावाच्या बंदरावर पोह्चायचे होते. तेव्हां त्यानां शंका येऊन त्यांनी ते जहाज कलकत्याच्या बंदरावर नेले. ब्रिटिश अधिकाऱ्यानी त्यांच्यावर गोळ्या झाडल्या.

दक्षिण आफ्रिकेत गांधीनी ब्रिटिश लोकांच्या गोरे काळेच्या अत्याचारा विरुद्ध लढाई केली. ते भारतात १९२४ मध्ये परत आले. त्यांनी अहिंसा पद्धतीने स्वतंत्रता प्राप्त करण्याकरीता "सत्याग्रह" नावाची एक पद्धत निर्माण केली. बिहार महिलानी चंपादन जिल्हातील शेतकरी मजुराचे संगठन करून तेथील गोऱ्याच्या अत्याचाराला तोंड दिले.

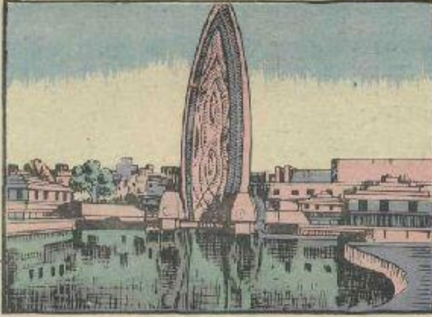




ब्रिटीशांनी स्वातंत्र्याच्या चळवळी मधील काही पुढाऱ्यांना बंदी केले. ह्यावर शांतीपूर्वक आपली असंमती दर्शविण्याकरीता १३ एप्रिल १९२९ मध्ये अमृतसर येथील जालीयनवाला बाग येथे हजारो भारतिय लोक एकत्र जमले त्यामध्ये जास्त संख्या बायका व लहान मुलांची होती. त्यावेळी अमृतसरवर जनरल डय्यर ब्रिटिश अधिकाऱ्याचे वर्चस्व होते.

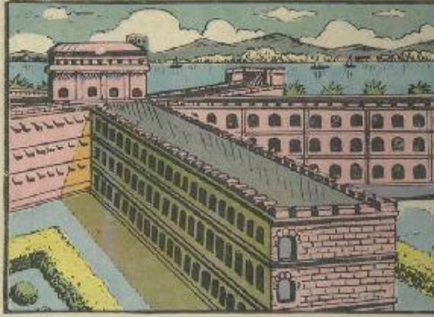
तेथे प्रथम जी सभा भरली. त्यात ब्रिटिश अधिकाऱ्यानी कोणत्याही तन्हेचे संकट आणले नाही. परंतु अचानक जनरल डय्यर यांने नव्वद शस्त्रधारी सैनिकांना बरोबर घेऊन येऊन पूर्व सुचना न देताच त्या सभेला आलेल्या सर्व जमावावर गोळ्यांचा मारा केला. त्या गोळ्यांच्या माराने ३७९ लोक मरणपावले व १२०८ लोक जखमी झाले.





जालियनवाला बागचे हत्याकांड जिथे झाले. तेथे त्यावेळी मरणगती प्राप्त झालेल्या लोकांचे स्मारक बांधले गेले. देशाकरीता स्वतंत्रता मिळविण्याच्या हेतूने लढाई लढणारे सर्व धर्माचे सर्व प्रदेशातील हजारो लोकांच्या प्राणार्पणाचे जे दर्शन आपल्याला दिसले ते श्रद्धा व भक्तिचे स्मारक आज सुद्धा आपल्याला स्मरण देत आहे.

स्वातंत्र चळवळीचे अनेक प्रख्यात नेता त्यावेळेस त्रासदेण्या करीता अदमानला पाठविण्यात आले. ते तेथे अनेक रोगाने त्रासून त्याचे आधीन झाले व तेथेच त्यांनी आपले प्राण सोडले.





ह्यावेळेपर्यंत महात्मा गांधी स्वातंत्र चळवळीचे प्रमुख नेता बनले. त्यांच्या आगमनानेचे चळवळीने एक वेगळेच वळण घेतले. मीठ बनवणाऱ्या गरीबांवर ब्रिटीशांनी कर लादले. त्यावर गांधीजींची संमती घेऊन हजारो लोकांनी कर भरणे नामंजुर केले व मीठाचा सत्याग्रह करून अनेक जण बंदी झाले. त्यांना अनेक प्रकारचे



सुखी कोण आहे?

प्राचीन काळी मालव देशावर सुकेतू नावाचा राजा राज्य करीत होता. तो नेहमीच विलासात मग्न असे. त्यामुळे त्याच्या तोंडावर त्याची खोटी स्तुती करणारे अनेक जण होते. ते म्हणत असत– "महाराज, आपल्या ऐश्वर्या समोर इन्द्र सुद्धा फिका पडेल. आपल्या खजिन्यात असलेले धन कुबेरापेक्षाही कितीतरी पटीने जास्त आहे. तुमची त्याच्याशी तुलनाच होत नाही. ह्या जगतात सुखी कोण आहे? असा जर प्रश्न आला तर सर्वात प्रथम तुमचेच नाव घेऊन मगच दुसऱ्याचे घेणे योग्य." असे स्वार्थयुक्त बोलून खोटी खोटी राजाची स्तुती करीत असत.

एकदा राजाच्या दरबारात ज्ञानघनी नावाचा महात्मा आला त्याच्या महानते विषयी राजाने प्रथम बरेच ऐकले होते. म्हणून त्याचे स्वागत करीत राजा म्हणाला– "महात्मन्, आपल्या पायधुळीने माझे राज्य पवित्र बनले." असे म्हणून राजाने त्याची पादपुजा केली. आणि पंचपक्वान्न जेवावयास वाढून त्याच्याकरीता दरबारात एक संगीत कार्यक्रम आयोजित केला.

ज्ञानघनी ते सर्व पाहून गप्प राहिला. महाराजा सुकेतला वाटले की. हे सर्व पाहून लोक त्याची स्तुती करतात तशी तो करेल. परंतु त्याचे गप्प बसणे राजाला बरोबर वाटले नाही. त्याचा उत्साह मावळला. त्याला ते पाहून रहावले नाही. राजा म्हणाला–"महात्मन्! आपण अनेक देशांचे भ्रमण केलेत माझ्या सारखा सुखी तुम्हांला दुसरा कोणी आढळला कां?"

त्यावर ज्ञानधनी म्हणाले–"आमच्या गावात स्वकेशी नावाचा एक माणूस रहात होता. त्याला सर्वात सुखी म्हणून म्हणता येईल."



"स्वकेशी ? कोण आहे तो ? मी तर आजपर्यंत असे कोणते नाव ऐकले नाही. ही गोष्ट आश्चर्याची आहे." राजा म्हणाला.

"हि गोष्ट खरी आहे की, स्वकेशीने तुझ्यासारखे यश मिळवीले नाही. परंतु तो सर्वात सुखी आहे हे नक्की. कष्ट मोल-मजुरी करून त्याने आपल्या मुलाबाळांना सुखात ठेवले. नातवंडाना मांडीवर खेळवले कुठल्याही प्रकारचे चढ उतार न होता त्याने आपले आयुष्य घालविले. शेवटी साठ वर्षाचे आयुष्य आपल्या मातृभुमीवर युद्ध करून वीर मरण पत्करले." ज्ञानधनी म्हणाला.

"ठिक आहे. हे तर सांगा की कमीत कमी त्याच्यानंतर तरी माझा नंबर लागतो का ? थोड्याश्या खेदाने राजाने विचारले.

"नाही, नाही, स्वकेशी नंतर त्याच्या दोन लहान भावांचा नंबर लागतो. ते ही माझ्या गावचे रहाणारे होते. सुंदर शरिरयष्टी निर्मळ पवित्र हृदय व परोपकारी असे ते शेवटच्या घटके पर्यंत त्यांनी दोघांनी आपले प्राणार्पण केले." ज्ञानधनी म्हणाला.

ह्यावर राजा नाराज झाला व ओरडून म्हणाला–"मी असा विचार करून आपला मनांतील योजना काढल्या पण आपल्या मुखात अशी गोष्ट शोभून दिसत नाही. काय ते गरीब लोक माझ्यापेक्षा सुखी असतील कोणी ऐकतील तर हसतील."

ज्ञानधनी हसून म्हणाला–"राजन्, आपण कशाला निराश होता. ही गोष्ट तितकीच खरी आहे की, हे ऐश्वर्य व वैभव तुम्हांला स्वताःला सुख मिळवुन देते. परंतु हे विसरू नका की, ह्या जगात कोणतीही गोष्ट शाश्वत नाही. कोण सांगू शकले की, आपण असे ऐश्वर्य किती दिवस भोगू शकू. व शेवट पर्यंत आपल्याला जीवन सुखमय जगता येईल." असे म्हणून ज्ञानी आपल्या वाटेने निघून गेले.

"प्रभु, आपण ह्यांची पांढरी दाढी पाहून धोका खाल्लात व त्याचा योग्य तो आदर सत्कार केलात. "गाढवाला गुळाची चव काय." म्हणी प्रमाणे ह्याला तुमच्या ऐश्वर्य व सुखाच्या बाबतीत काय माहीत ? सर्व जगात जर सुखी कोण असेल तर सुकेतू राजाशिवाय दुसरा कोणी नाही. "महाराज ! सुकेतूचा जय असो !" असे म्हणत त्याच्या चोहोबाजूला असलेल्या त्यांच्या राजभाटानी त्याची स्तुती करीत जयजयकार केला. राजा सुद्धा ज्ञानधनीने सांगितलेले एक दुःस्वप्न आहे असे समजून विसरून गेला.

एक वर्ष उलटले. एकदा राजा गाढ निद्रेत असतांना राजाला एक आवाज ऐकू आला–"शत्रु अंतपुरांत घुसला आहे ! शत्रु आला आहे." तो आश्चर्यचकीत होऊन उठून बसला. तेवढ्यात राजभटाने येऊन सांगितले. "प्रभु ! सामंत राजा महाबलने आपल्या ससैन्येसह किल्ल्यावर हल्ला केला आहे. आपले सैनिक त्यांना तोंड देत आहेतच. पण काही उपभोग नाही.

दुसऱ्या क्षणीच–"महाराज महाबलचा जय असो! अशा घोषणा देत शत्रुच्या सैन्याने किल्ल्यात प्रवेश केलेला स्वतः राजाने पाहिला.

सुकेतू राजाने विचार केला. आता एक क्षणाचा जरी विलंब लावला तरी जीवाला धोका आहे. म्हणून त्याने झटक्यात अंगा-वरचा राजाचा वेष काढून टाकला व साधे कपडे घातले. पण तेवढ्यात त्याला शत्रु



सेनापतीचे ओरडणे ऐकू आले–"कोण पळून जात आहे. त्याला पकडा." तेवढ्यात एका शत्रू सैनिकाने तलवार उगारली. ते पाहून राजाला वाटले आता जगण्यापेक्षा मरुन जाणे उत्तम असे समजून तो समोर येत म्हणाला–"मी पण पहातो मार पाहू."

त्याच वेळेला राजाच्या बरोबर त्याचा मुका मुलगा होता. त्याने आपल्या वडिलां-वर येणारे संकट ओळखले व तो जोर-जोरात ओरडून म्हणाला–"हे माझे वडील महाराज सुकेतू आहेत. ह्याना मारू नका." आश्चर्याचीच गोष्ट घडली त्या भीतीने मुक्या राजकुमाराच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले. राजाचा वध करावयास गेलेला

सैनिक क्षणभर थांबला व त्याला पकडून त्यांने महाबलच्या समोर उभे केले.

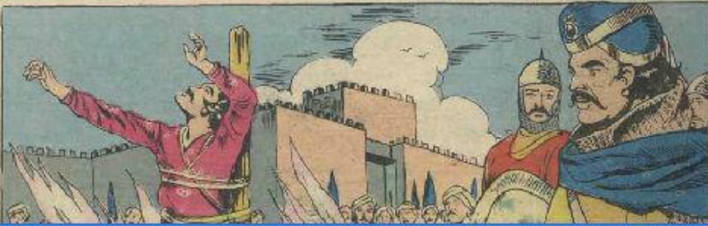
महाबलने विचार केला की, शत्रुला जिवंत ठेवणे योग्य नाही त्याने आपल्या शिपायांना हुकून केला की–"ह्याला जिवंत जाळून टाका."

महाबलचा हुकूम मिळताच चिता बनवली, व त्याच्या मध्यभागी राजा सुकेतूला उभे केले. ते दृष्य पहायला असे लोकसुद्धा होते की, ते राजाची खोटी स्तुती करीत असत.

सुकेतूने चौफेर आपली दृष्टी वळवून पाहिले किल्ला अंतपुर बाग, असे एक एक त्याच्या दृष्टी समोरून निघून गेले तो असा विचार करून रडू लागला–"ह्या क्षणी ह्यातली कोणतीही गोष्ट माझी नाही. अरेरे! एका क्षणात हे परिवर्तन घडले. महाराजाचे वैभवपुर्ण जगलेले जिवन शेवटी कशा तन्हेनी संपूर्ण होत आहे. ज्ञानधनी म्हणत होता तेच खरे होते–"कोणतीही गोष्ट शाश्वत नाही! ह्या गोष्टीचा अंदाज लावला जात नाही. की जीवनाच्या शेवटच्या घटके पर्यंत सुखी कोण आहे? व दु:खी कोण? हे वाक्य खरोखरी सुवर्णाक्षरांनी लिहीण्या योग्य आहे." असा विचार करीत असतांनाच चितेला आग लावण्यात आली.

तो गद्गदून रडू लागला ज्ञानधनी! ज्ञानधनी! महाबलने ते शब्द ऐकले. तो विचारू लागला ह्या ज्ञानधनी कोण आहे?

तेथे जमलेल्या लोकांनी सर्व कहाणी सविस्तर सांगितली. त्यावर राजा महाबल विचार करू लागला–"ही गोष्ट खरी! कोणाला माहीत की, कोणावर केव्हां कशी परिस्थिती येईल. ह्याक्षणी तरी मी स्वत:ला महान समजतो. पण ठाऊक नाही माझे भविष्य काय असेल. पुढच्या क्षणी काय होईल...खरे तर सुकेतूला मारणारा मी कोण? असा विचार मनात येताच. त्याला मनांपासून पश्चाताप होऊ लागला. महाबलने तावडतोब चिता विझविण्याचा हुकूम सोडला व सुकेतूला प्राणांपासून वाचविलें.





कष्टाचे धन

राम वीस वर्षांचा तरूण होता. तो जास्त शिकला सवरलेला नव्हता. तरी गप्पा मारण्यात एक नंबरचा पटाईत होता. त्यामुळे गावातील सर्वजण त्याच्याकडून गोड गोड गप्पा मारून काम करून घेत. राम गरीब स्वभावाचा असल्यामुळेच काय गावातील लोक त्याने केलेल्या कामाचे बरोबर पैसे त्याला देत नसत. त्यामुळे तो आपला उदरनिर्वाह व्यवस्थित रितीने करू शकत नव्हता. व त्याला अनेक कष्ट सोसावे लागत.

त्याच गावात सीता नावाची एक मुलगी रहात होती. रामचे मन सीतेवर जडले होते. सीतेलाही राम मनापासून आवडत होता. परंतु सीतेच्या वडीलांनी रामला बोलावून म्हटले–"अरे राम तू अत्यंत संकोची आहेस. त्यामुळे तू आपल्या बायकोला कधीही सुखी ठेवू शकणार नाहीस. जर तुझ्याजवळ कमीत कमी संपत्तीच्या नावाखाली जरी दोन एकर जमिन असेल तरच मी माझ्या मुलीचे लग्न तुझ्याशी लावून देईन.

गंगाधरच्या तोडचे ते ऐकून राम अत्यंत काळजीत पडला. तेव्हां सीतीने गुप्तपणे रामला भेटून सांगितले–"तू घाबरू नकोस. माझे वडील तुझ्यावर नाराज नाहीत. तू जर माझ्या वडीलांना जरीचे धोतर आणून दिलेस तर ते आपल्या दोघांचे लग्न लावून देतील."

तावडतोब राम गावातील सावकाराकडे गेला व जरीचे धोतर मागू लागला.

सावकाराने निस्संकोचाने म्हटले–"ठिक आहे! मी तुला नक्की एक जरीचे धोतर देईन पण त्याच्या बदल्यात तू मला चार चांदीची नाणी द्यावयास पाहिजेत. तु जाऊन चार नाणी घेऊन ये."



ह्यापूर्वी रामने सावकाराकडे बरेच काम केले होते. परंतु सावकाराने त्याला बरोबर पैसे दिले नव्हते. तरी सुद्धा रामने तिकडे जाणुन बुजून दुर्लक्ष केले होते.

त्यानंतर गावातील अनेक जणांकडे जाऊन त्याने चांदीची चार नाणी मागितली होती. परंतु त्यातील कोणीही त्याला चार चांदीची नाणी द्यावयास तयार नव्हते. त्यावर राम अत्यंत निराश झाला. त्या दिवसापासून त्याने जास्तच कष्ट करून न खाता पिता एका आठवड्यात चार चांदीचे रूपये जमा केले.

ते घेऊन तो सरळ सावकाराकडे गेला. व त्याला ती चार नाणी देत त्याच्याकडून त्याने जरीची किनार असलेले धोतर घेतले व तो सीतेच्या वडीलांकडे आला. सीतेचा बाप ते धोतर पाहून अत्यंत आनंदीत झाला व म्हणाला–"कित्येक दिवसांपासूनची माझी इच्छा पूर्ण होत आहे. सांग तुझी पण काही इच्छा असली तर ती मी पूर्ण करीन." "सीतेशी माझा विवाह करू द्या." रामने झटक्यात सांगितले.

सीतेचे वडील म्हणाले–"राम, तुझे गुण कौतुक करण्यासारखे आहेत. तू माझे मन खुष केलेस. देव तुझे कल्याण करो. माझ्या मुलीचे लग्न तुझ्याशी लावून दिले तर ती नक्की सुखी राहील. उद्याच मी तुमच्या दोघांचे लग्न लावून देतो."

परंतु ह्यामध्ये एक विचित्र घटना घडली. ज्या सावकाराकडून रामने जरीची किनार असलेले धोतर घेतले होते. त्याचा मुलगा बऱ्याच दिवसापासून आजारी पडला होता. परंतु कोणताही वैद्य त्याच्यावर उपचार करू शकला नाही. तेव्हां सावकार एका साधूला भेटायला गेला. साधूनी मुलाची तपासणी केली व म्हणाला– "तू जी पापे केलीस त्यामुळेच तुझ्या मुलाला आजारपण आले. मी ह्यावर औषध देतो परंतु त्याची किमत दिली पाहिजेस.

सावकाराने त्याचे म्हणजे मान्य केले तेव्हां तावडतोब साधने त्याच्या मलाला [illegible] त्याची किमत दिली, एक आठवडा उलटला परंतु सावकाराचा मुलगा काही बरा झाला नाही. त्यावर साधूला अत्यंत आश्चर्य वाटले सावकार आपल्या मुलाची अवस्था पाहून चिंताग्रस्त झाला.

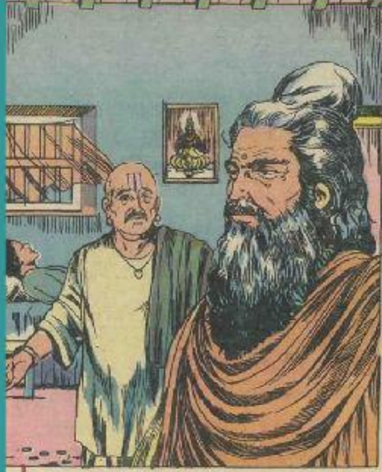
त्याने साधुकडे जाऊन ह्याचे कारण काय ते विचारले तेव्हां साधु त्याला म्हणाला–"तू हे धन न्यायाने प्राप्त केले नाहीस त्यामुळे माझे औषध तुझ्या मुलाच्या उपयोगी पडले नाही.

"तू न्यायपुर्वक मिळविलेले धन मला दिलेस तरच माझे औषध बरोबर काम देईल. तू तर ठरलास सावकार. रोजच्या रोज तुझ्याकडे अनेक लोक येऊन आपले कर्ज फेडत असतील जेव्हां न्यायपुर्वक आलेले धन माझ्या हातात येईल तेव्हां त्याच क्षणी तुझ्या मुलाची तब्बेत ठणठणीत बरी होईल." साधूने सावकाराला सांगितले.

त्याप्रमाणे सावकाराने ज्या ज्या कर्जदारानी पैसे परत फेडले ते त्यांची नावे घेऊन साधूच्या हातात पैसे द्यायला सुरवात केली. पण जेव्हां सावकाराने रामकडून मिळालेली चार चांदीची नाणी नाव घेऊन साधूच्या हातात ठेवली तेव्हां आश्चर्य करण्यासारखी विचित्र घटना घडली. बेशुद्ध स्थितीत असलेला सावकाराचा मुलगा झाडकन उठून बसला.

"हिच न्यायपुर्वक मिळवलेली संपत्ती आहे. तू ज्या व्यक्तिकडून हे धन घेतलेस ते





परत करून टाक. ते दुसऱ्याच्या उपयोगा-करीता नक्की मदतीस येईल." साधू म्हणाला.

त्यानंतर सावकाराने तावडतोब ती चार चांदीची नाणी रामच्या घरी पाठवून दिली. त्यावेळेस त्या सावकाराकडे गावचा तलाठी आला होता. सावकाराच्या मुलाची तब्बेत चांगली बरी झाल्याचे पाहून त्याने त्या साधूला आपल्या घरी बोलावणे धाडले.

साधूने तलाठ्याच्या घरी जाऊन त्याच्या मुलाला पाहिले व म्हणाला–"तू केलेल्या पापाची फळे ह्या तुझ्या मुलाला भोगायला लागत आहेत. जर तुझ्या घरी न्यायपुर्वक मिळविलेले धन असेल तरच माझे औषध तुझ्या मुलाला बरे करेल.

तलाठ्यांनी त्याच्या बदल्यात साधूला दहा चांदीचे रुपये दिले, परंतु त्याचा मुलगा तसाच बेशुद्धावस्थेत पडून होता.

त्यावर असंतोष दाखवित साधू म्हणाला–"असे वाटते आहे की, ह्या गावांत न्यायाने धन कमावणारा कोणीच दिसत नाही हि अत्यंत काळजी वाटणारी गोष्ट आहे.

तलाठी म्हणाला–"साधू महाराज ! सावकाराच्या मुलाचे दुखणे रामच्या दिलेल्या पैशाने बरे झाले ना." तर मी पण त्याच्याकडे जाऊन पैसे घेऊन येतो." असे म्हणत तलाठी त्याच्याकडे जाऊ लागला.

तेव्हां साधुने त्याला थांबवत म्हटले–"माझे म्हणणे लक्ष देऊन ऐक रामने सावकाराला चांदीची चार नाणी दिली. हि खरी गोष्ट आहे. ह्यात शंकेचे कारणच नाही. कारण त्याने ते स्वकष्टाने कमावलेले धन होते. ते सावकाराने बक्षिस म्हणून त्याला परत केले. आता तो पैसा न्याय-पुर्वक कमावलेला म्हणता येत नाही. जर त्याशिवाय रामच्याकडे काही धन असेल तर ते घेऊन ये." साधू म्हणाला.

तलाठ्याने रामच्या घरी जाऊन साधूने सांगितलेली गोष्ट सांगितली तेव्हां राम चिंता करीत म्हणाला–"महाशय ! मी काय करू ! माझ्याकडे ह्या चार चांदीच्या नाण्या व्यतिरिक्त एकही पैसा नाही."

तेव्हां लाचार होऊन त्याने ती चार नाणी राम कडून घेतली व साधुला दिली नाहीत तोच तलाठ्याचा मुलगा खाटवरून खाड-कन् उठून बसला त्याचे दुखणे असे काही नाहीसे झाले की कोणीतरी जादू करावी.

तलाठी आश्चर्य वाटून म्हणाला–"साधू महाराज, रामच्या त्या चांदीच्या चार नाण्यांमध्ये काहीतरी महिमा आहे. त्याने सांगितले की, सावकाराने मला परत केलेल्या चार चांदीच्या नाण्यां व्यतिरिक्त काहीही नाही व तीच नाणी मला दिली. त्याच्या-कडून आणून मी आपल्याला दिली.

हि गोष्ट ऐकताच संतापाच्या आवेशात येऊन साधू म्हणाला–"ह्याचा अर्थ असा... सावकाराकडून रामला जे धन प्राप्त झाले ते मी समजलो की, सावकाराने त्याला दान भावनेने प्रेरीत होऊन बक्षीस म्हणून दिले आहे. अन्याय करून दुसऱ्याचे धन जे लोक आपल्याकडे ठेऊन घेतात त्यांच्यांकडे अशीच रोगराई पसरते. न्यायाने मिळविलेले धनच त्याचे रक्षण करते." असे म्हणत साधू तेथून निघून गेला.

साधूने तलाठ्याला जो उपदेश केला ते सर्व गावभर पसरले त्यांनी सर्व लोकांच्यात भीती निर्माण झाली. कारण कित्येक गावातील लोकांनी रामकडून काम करवून घेऊन त्याचे योग्य मुल्य त्याला दिले नव्हते. त्याकारणाने गावातील सर्व लोकांनी एकत्रित सहमत होऊन वर्गणी जमा केली व रामला एक घर व दोन एकर जमिन घेऊन दिली.

त्या दिवसापासून राम व सीता आपले आयुष्य आरामात घालवू लागले.

स्वकष्टाने व न्यायाने कमावलेल्या पैशांचा महिमा सर्वांनी आपल्या डोळ्यानी पाहिला. त्यामुळे गावातील सर्व लोक तशाच प्रकारे न्यायपुर्वक व कष्ट करून संपत्ती कमावू लागले व रोगराई पासून मुक्त होऊन, आपापले जिवन सुखासमा-धानाने घालवू लागले.












एकदा मंगला व तिचा पती व्यंकटेश शेजारच्या गांवी एका नात्यातल्या लग्नाकरीता गेले होते. परत येत असतांना त्या गावचा आठवडयाचा बाजार भरला होता व तेथे केळयाचे घड विक्रीस ठेवलेले दिसले. ते पाहून मंगलाच्या मनात एक घड विकत घेण्याचा विचार आला.

तिने आपल्या नवऱ्याला ती गोष्ट बोलून दाखवत म्हटले–"हे बघा, इथे केळयांचे घड स्वस्तात असतात. आपण सुद्धा केळयाचा एक घड विकत घेऊन जाऊ या."

"पूर्ण केळयांचा घड घेऊन आपण काय करणार. आपल्याला थोडीच मुले-बाळे आहेत." व्यंकटेश नाराजीने म्हणाला.

आपण जर अर्धवट पिकलेली केळी नेली तर एक पंधरा दिवस तरी छान रहा-तील. इथे जो घड चार रुपयाला विकला जातो. तो आपल्या गावी दहा रुपयांच्या खाली मिळणार नाही. तुम्हीच जरा विचार करा." मंगला नवऱ्याला म्हणाली.

व्यंकटेशने बायकोला होकार दिला.

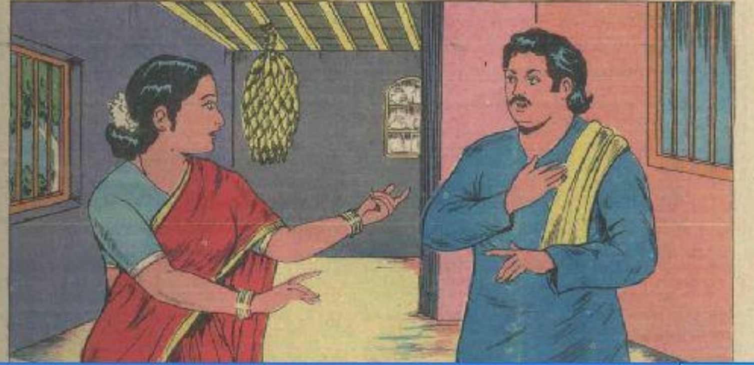
मंगलाने त्यातल्या त्यात एक मोठा घड पाहून खरेदी केला व आपल्या नवऱ्याच्या खांद्यावर दिला. त्यात कितीका फायदा होवो. परंतु तो व्यवस्थित नेणे त्याला आपल्या प्राणापेक्षा जास्त वाटले. म्हणून मध्य वाटेत त्याने तो घड खाली उतरवला.

त्याने जवळ जवळ अर्ध्या वाटे पर्यंत घड उचलून आणला होता. त्यामुळे मंगला खूप खुषीत होती. कारण बाजारा पासून घरापर्यंत तो घड घेऊन यायला नोकराने नक्कीच दोन रुपयांपेक्षा कमी पैसे घेतले नसते. आता एक रुपयात धरापर्यंत आणवला गेला असता.

रस्त्यात जो नोकर मिळाला. त्याला एक रुपया देऊन केळयाचा घड घरापर्यंत आणला. त्यामुळे मजुरीत सुद्धा एक रुपयाचा फायदा झाला. त्यामुळे तिचा आनंद गगनात मावेनासा झाला.

दुसऱ्या दिवसापासून केळयाच्या घडा-तील केळी एक एक करून पिकू लागली. ती खूपच चांगली लागत होती. त्यामुळे ते नवरा-बायको पोटभरून खाऊ लागले. हळूहळू त्याची भूक मंदावू लागली.

मंगला एक दिवस आपल्या नवऱ्याला म्हणाली–"पहाता नां..... अहो ! ह्या केळयामुळे आपल्या खाण्याचा खर्च सुद्धा किती कमी होऊ लागला आहे. त्यात सुद्धा फायदाच झाला.



केळी खाऊन खाऊन व्यंकटेश पूरा कंटा-ळून गेला. व म्हणाला–"आता जी काही केळी उरली आहेत. ती आजुबाजूच्या लोकांत वाटून टाक आता त्याचा हव्यास पुरे."

परंतु मंगलाने त्याचे म्हणणे ऐकले नाही. उलट त्याला खिजवत म्हणाली–"अहाहा ! एवढया दूरवरून कष्ट सोसून जी केळी आणली ती काय दुसऱ्यांना दान देण्याकरीता ?"

काही दिवसातच घडातील सर्व केळी पिकून गेली तेव्हां मंगला म्हणाली–"अहो, आता दोघे जेवणाच्या ऐवजी केळीच खाऊन राहू."

"खर तर, मंगला केळयाच्या घडातील एकही केळे फुकटचे कोणाला द्यायला

तयार नव्हती. त्यामुळे दोघांनी जेवणाच्या बदल्यात केळीच खाऊन ती पूर्ण संपवली."

परंतु ह्याचा परिणाम मात्र विपरित झाला ते दोघे हगवण व पोटदुखीच्या व्याधीनी त्रस्त झाले.

व्यंकटेश चेष्टेच्या सुरात आपल्या बायकोला म्हणाला–"पाहिलेस नां ! तुझा हट्टीपणा आणि फायदा. आता ह्यावर उपचार करण्याला तुझ्या बचतीपेक्षाही जास्तच खर्चाचा होणार आहे. आता प्रथम पोटदुखी पासून सुटका झाली पाहीजे.

"ही गोष्ट खरी आहे, परंतु ह्यावर एकच उपचार म्हणजे आपली पोटदुखी बंद होई पर्यंत उपवास करणे." मंगला ठसक्यात म्हणाली.

परंतु आता व्यंकटेशने तिचे म्हणणे मान्य केले नाही तो म्हणाला–"उपासाने आपल्या दोघांची शरीरे आणखीनच अशक्त होतील. त्यामुळे तो खर्च दुप्पट होईल. मी ही पोटदुखी सहन करू शकत नाही." असे म्हणून तो वैद्याच्या घरी निघून गेला.

वैद्याने त्याला तपासुन दोन रुपये घेऊन गोळ्या दिल्या व प्रत्येक जेवणानंतर दोन दोन खावयास सांगितल्या.

दोनच दिवसात व्यंकटेशची पोटदुखी बंद झाली. परंतु मंगलाची पोट दुखी जास्तच वाढली.

खरी गोष्ट मंगलाला फायदा करून घेण्याची व्याधी लागली होती. त्यामुळे तीने प्रत्येक जेवणानंतर दोन गोळ्या खाण्याऐवजी एकच गोळी खाल्ली होती. त्यामुळेच असा परीणाम झाला होता.

शेवटी व्यंकटेशला वैद्याना घरी आणणे भाग पडले–"वैद्याला मंगलाने केलेल्या स्वतःह्याचा उपचार पाहून हसू आले. त्याने आणखीन गोळ्या देत म्हटले–"मी ह्या गोळ्या फुकट देत आहे तू मी सांगितल्या प्रमाणे गोळ्या घेतल्यास तरच तुझी पोट दुखी निघून जाईल.

परंतु दुसरी गोष्ट अशी होती की, व्यंकटेशने वैद्याला गुप्तरूपाने दिलेले पैसे त्या दोघां शिवाय कुणालाच माहित नव्हते.





बुद्धांच्या आगमनाचा निरोप कळताच कपिलवस्तु नगरातील सर्वांनी त्यांचे स्वागत करण्याकरीता सर्व नगर फुलांनी सुशोभित केले. सर्व लोकाच्यांत आनंदोत्साह निर्माण झाला होता. की, सर्व जगतात ज्योतिमय बनलेले भगवान बुद्ध आपल्या नगरातील रहाणारे होते. राज्याचा राजा सिद्धार्थं बनणारे होते. परंतु ते विश्वाचे चक्रवर्ती बनले. ह्याचा अभिमान वाटून सर्व नगरवासियांनी रस्त्यावर फुलांच्या पायघड्या टाकल्या.

आपल्या मुलाला केव्हां एकदा आपल्या बाहुपाशात घेऊन कवटाळतो असे राजा शुद्धोदनाला मनातून वाटत होते.

नगरात बुद्धांचे आगमन झाले. अर्धोन्मिलीत नेत्राने व गंभीर मुखमुद्राने निचलशांत करूणाची मुर्ती बनलेले बुद्ध व त्यांच्या पाठीमागून हजारो लोक 'बुद्धं शरणं गच्छामि', 'धम्मं शरणं गच्छामि', 'संघं शरणं गच्छामि', अशा जयजयकार करीत येत होते.

तिकडे राजमहालात यशोधरा राहुल व महाराज शुद्धोदन राजवाड्याच्या पायऱ्या उतरून मुलाची येण्याची प्रतिक्षा करीत होते. सारथी चेन्ना आंगणात पुढे जाऊन उभा होता. त्याच्या डोळ्यातून आनंदाश्रु गळत होते. तो आपल्या मालकाची उत्कंठतेने वाट पाहात होता.

बुद्ध हातात भिक्षा पात्र घेऊन राजमहाला समोर आले. राहुलने धावत जाऊन आपल्या वडीलांचे पाय धरले व नमस्कार



केला. अनेक वर्षाने दर्शन देणाऱ्या आपल्या पतीच्या प्रसन्न चेहऱ्याकडे यशोधरा एकटक नजरेने पहात राहिली. त्यांना तिने साष्टांग नमस्कार घातला व त्यांच्या पायाला स्पर्श करीत आपल्या डोळ्यातील अश्रूने त्यांचे पाय धुतले.

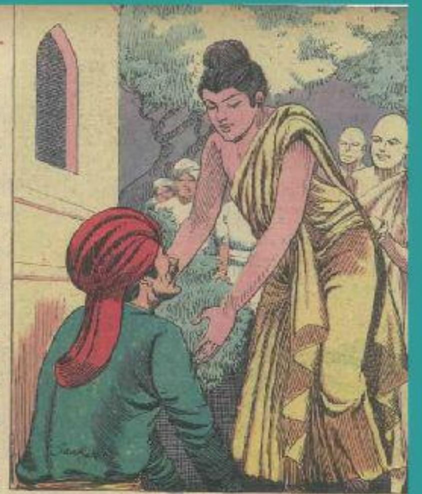
बुद्धाच्या आलिंगना करीता पुढे आलेले महाराज शुद्धोदनाचे हात त्याचे ते परिव्राजक रूप व हातात भिक्षापात्र पाहून लुळे पडले. ते मतिभ्रष्ट होऊन निश्चल झाले. वृद्ध महाराजांचे काळीज भिक्षु रूपी आलेला आपल्या मुलाला पाहून तडफडू लागले. त्याच्या डोळ्यातून अखंड अश्रुधारा वाहू लागल्या.

"बाळा, सिद्धार्थ! गौतम! हे काय झाले? तू हे काय करून बसलास." असे म्हणत ते रडून कळवळू लागले आणि बेशुद्ध झाले.

बुद्धानी आपल्या वडिलांचे डोके आपल्या मांडीवर घेतले व त्यांना आपल्या शुभ्र वस्त्राने वारा घालू लागले. आपल्या मुलाचा स्पर्श होताच राजा शुद्धोदनना शुद्धीचा अर्थ प्राप्त झाला. बौद्ध रूपाने सिद्धार्थ म्हणूनच परत आलो आहे." हे ऐकताच शुद्धोदनांच्या कानांना अमृतवाणी ऐकल्यासारखे वाटले. त्यांच्या अर्धवट उघडलेल्या डोळ्यातुन एक तऱ्हेचा किरण प्रकाशमान झाल्यासारखे वाटत होते. बुद्धांच्या तोंडावर एक प्रकारचे तेजोवलय चमकत होते. त्या वलयाच्या अनिवचनी प्रभावाने शुद्धोदनला उत्तेजित केले. अशांततेतून शांतिकडे, अंधकारातून प्रकाशाकडे व भ्रमापासून सत्याकडे त्यानां खेचले गेले. "बुद्धं शरणं गच्छामि" हेच वाक्य त्याच्या मनपटलावर वारंवार पडू लागले. त्यांच्या तोंडूनही ते शब्द बाहेर पडू लागले. राहुल सुद्धा तेच म्हणत होता. सर्व लोकांच्या तोंडूनही तेच शब्द बाहेर पडत होते. यशोधरा आपले डोळे मिटून छातीवर हात ठेऊन ध्यानस्थ मुद्रेने पुटपुटता म्हणत "बुद्धं शरणं गच्छामि" चा जप करीत होती.

त्या स्थितीत बुद्धाने राहुलच्या डोक्यावर हात फिरवीत म्हटले–"मी तुला आशिवाद देतो की; तू सुद्धा बुद्ध बनून धर्माचे व संघाचे अनुकरण करीत मानवा करीता सार्थकता मिळवून देशील. माहित आहे का? बुद्ध याचे तात्पर्य काय आहे? तुझ्या धारणेने केवळ मीच बुद्ध नाही. उत्तम धर्माचरण व अहिंसा पाळणारे सर्व बुद्ध होतात. बुद्धत्व हीच मानवता आहे. बुद्धत्व प्राप्त करणारा मनुष्यच बुद्ध होऊ शकतो. असा मनुष्य जन्म धारण करणारा बुद्ध च ह्या जगात मार्ग क्रमण करतो. बुद्धांच्या द्वारा उपदेशीत धर्मच मनुष्याच्या जिवनाला खरे पण मिळवून देते. हा धर्मच खरा मानवाला अनुकूल आहे.

ह्यानंतर यशोधरा आपले डोळे उघडीत बुद्धांकडे निश्चल दृष्टी टाकत म्हणाली–"स्वामी! मी मला स्वतः:ला आपल्या हातात भिक्षा रूपाने अर्पित करत आहे. आजपर्यंत मी एक गृहिणी म्हणून राहिले. परंतु आत्तापासून मी एक मानवाच्या सेवाधर्मा करीता म्हणून एक संन्यासिनी बनत आहे. आपल्या पावलावर पाऊल ठेऊन हे जीवन घालवणे हाच माझा आता धर्म आहे. ह्याकरीता आपण नारी जातीला



समाजात एक बौद्ध संघ काढून द्या." असे म्हणत यशोधराने बुद्धांच्या पायांना वांकून नमस्कार केला.

अशा तऱ्हेने यशोधरा बौद्ध धर्माचा स्वीकार करणारी पहिला महिला झाली.

बुद्धाना भगवान रूपात पहाणाऱ्या अखंड अश्रु वहात असलेल्या, चेन्नाला गौतम बुद्धानी पाहिले व त्याला आपल्या बाहुपाशात घेण्याकरीता ते पुढे झाले. तेवढ्यात खाली वांकत साष्टांग घालीत चेन्नाने त्यांना नमस्कार केला तेव्हां त्याला उठवत बुद्ध म्हणाले–"चेन्ना, कोणीही मनुष्य कितीका महान मोठा बनला, तरी लहानांनी मोठ्यांचाचा आदर केला पाहिजे.



त्याची पुजा केली पाहिजे. ह्या क्षणी तू माझा पुजनिय आहेस. ह्या कपिलवस्तु नगरातून ह्या विशाल जगात प्रवेश करून देणारा पुण्यात्मा तूच तर आहेस. मी ज्या सत्याचा व धर्माचाबोध व ज्ञान प्राप्त केले. त्या आधाराला धरून कोणीही मला देव समजला व माझी आराधना केली तर ते मला आवडणार नाही. कोणत्याही व्यक्तिची आराधना अनुचित आहे. भगवान मानणे सुद्धा तसेच आहे. खरे तर एक गोष्ट आहे मानव धर्माचे आचरण करणे."

बुद्ध भगवानाचे वचन ऐकून गद्‌गद्‌लेल्या स्वरात चेन्ना म्हणाला–"बुद्ध देवा! तसे मानण्याने आम्हाला एक प्रकारचा आंनदच प्राप्त होतो. ह्या भावनाचे एक कारण धर्माचरण किंवा संध सेवाच्या करीता आमच्या हृदयात अत्यंत भक्तिभाव उत्पन्न होत आहेत. आम्ही एक शक्तिशाली संबध जोडत आहोत. तेव्हां कृपया आपण आपल्याला भगवान मानून आम्हाला आमच्या आराधनेच्या भावना व आपल्याला तसे, म्हणण्याच्या इच्छेला आडकाठी घालू नका."

तेव्हां पासून बुद्धांना बुद्धदेव व भगवान बुद्ध अशा नावाने संबोधले जाऊ लागले. असा उत्तम मनुष्यच देव आहे.

शाक्यवंशातील मोजके लोक सोडले तर बाकीच्या सर्वांनी बौद्ध धर्माचा स्विकार केला. व त्याच बरोबर बुद्धाच्या आदेश व उपदेशाचा प्रसार केला. ते सर्व भिक्षु बनले. त्यांनी सर्वांनी आपापली संपत्ती संधाला अर्पित केली. व ते सेवा धर्म स्वेच्छेने करायला तयार झाले.

देवदत्ताला सुरवाती पासूनच बुद्धांच्यावर द्वेषभाव होता. म्हणून त्याने इर्षेने प्रेरीत होऊन बौद्ध धर्माला विरोध केला व बुद्धाच्या विरुद्ध आपले एक संगठन निर्माण केले.

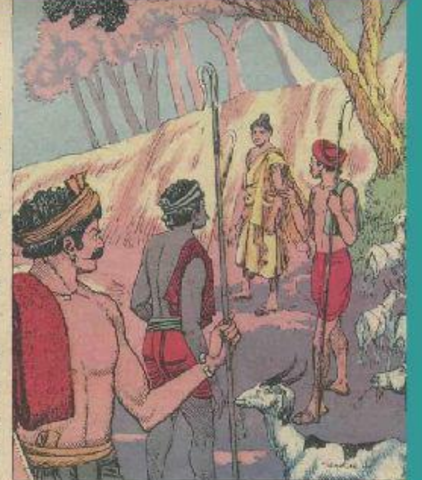
बुद्ध कपिलवस्तु नगरातून जावयास निघाले. त्याच्या बरोबर अनेक अनुयायी शिष्य यशोधरा व राहूलही होते.

बुद्ध वाटेने जातानां सुजाताच्या घरी भिक्षु बनून गेले. बुद्धाने सुजाताच्या मुलाला आशिर्वाद दिला. आणि राहुलला म्हटले–"राहुल, सुजाताच्या मुलाला तुझा भाऊ मान. तुम्ही दोघांनी मित्र बनून भावांच्या प्रेमाने जाती वर्णभेद यांना तोडून विश्व मानवताकरीता कुटुंब एक आहे ही भावना जगाला पटवून द्या.

सुजाता बुद्धांची शिष्या बनून यशोधरा बरोबर चालू लागली. बुद्धाने त्यांना उपदेश केला. की, गृहिणींचा धर्म घर संसार चालवणे. बायकांनी बौद्ध धर्माचे अवलंबन करून आपल्या मुलाबाळांना उत्तम मानव बनवणाऱ्या माता म्हणून राहीले पाहिजे. हाच संदेश सर्व मनुष्य-जातीत पसरून त्यांनी धर्म संचालन करावे.

बुद्धाने आपल्या अनुयायी व शिष्यांना धर्मचक्रचे संचालन करण्याच्या हेतूने चोहोबाजूला पाठविले. व नंतर यशोधरा व राहुलला समजावले की; त्यांनी परत कपिलवस्तुला जाऊन वृद्ध शुद्धोदनाची देखभाल करावी व शाक्यवंशाला धर्माने चालण्यास सांगावे.

ह्यानंतर बुद्ध एकटेच मार्गक्रमण करू. लागले व जंगलातून जाऊ लागले. त्या भयंकर जंगलात अत्याचार करणारा एक अंगुलीमाल नावांचा दरोडेखोर रहात



होता. त्याने माणसांची हत्या करून त्यांच्या बोटांची माळ करून गळ्यात बांधलेली होती. ती बोटे अशांची होती की, जी त्याला घाबरून त्याच्या आधीन. होत. आणि आपले प्राण वाचविण्याकरीता त्याच्या हातून मारले जात."

अंगुलीमालला असे वाटे की, प्रकारे आपण प्रभावशाली बनण्याने लोक आपले नांव ऐकताच थरथर कापतील.

अरण्याच्या मध्यभागी गेल्यावर त्याला काही गुराखी भेटले. त्या रस्त्याने जाणाऱ्या बुद्धांना पाहून त्यांनी विचारले–"स्वामी, आपण त्या बाजुला जात आहात कां? चाळीस पन्नास माणसे एकत्र असल्याशिवाय



तिकडे जाण्याचे धाडस कुणी करीत नाहीत. तिकडे एक भयंकर डाकू रहातो. एकटा कोणी त्याच्या हातात सापडला, तर तो त्याला ठार मारल्या शिवाय रहात नाही."

बुद्ध त्यांचा म्हणण्याची पर्वा न करता त्या अरण्यमार्गाने जाऊ लागले.

समोरून एकट्याच येणाऱ्या बुद्धांना अंगुलमालने लांबूनच पाहिले. ते आपल्या भगव्यावस्त्रात काहीतरी लपवीत होते.

अगुंलीमाल आपल्या हातातील रक्ताने थबथबलेली चकचकीत धार असलेली कुऱ्हाड हवेत उगारीत जोरात ओरडून म्हणाला–"तू काहीतरी लपवलेले आहेस. ते तावडतोब माझ्या हातात दे."

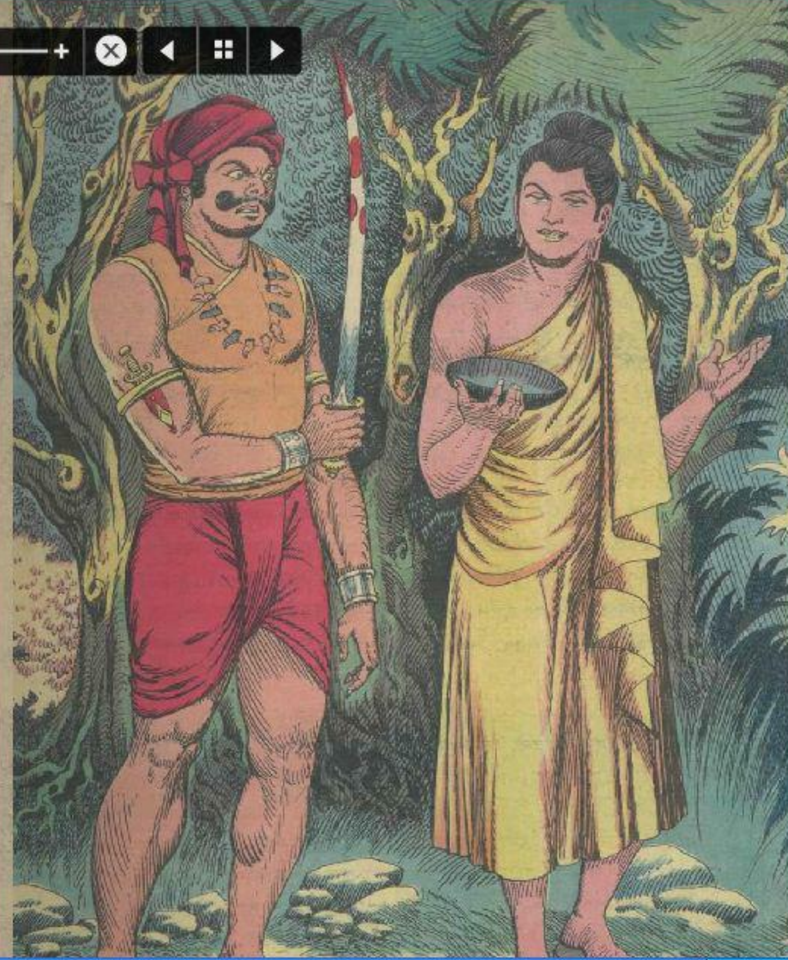
बुद्धाने मंदहास्य करीत आपल्या कफनीत लपवलेले भिक्षापात्र बाहेर काढले व अंगुलीमालच्या हातात दिले.

अंगुलीमाल ते उलट-सुलट करून म्हणाला–"उफ्! हे तर भिक्षापात्र आहे. तू भिक्षुक कां असेनास. पण माझ्या शोधा करीता आलेला दिसतोस माझ्या समोर हसत रिकामे भिक्षापात्र धायची तुझी हि हिम्मत! तुला भीती वाटत नाही. माहीत आहे कां मी कोण आहे?"

"तू मनुष्य आहेस. मी सुद्धा एक मनुष्य आहे. असे असतांना आपण एकमेकांना भ्यायचे कशाला" बुद्ध म्हणाले.

"तू मला घाबरून आपला अंगठा देऊन आपले प्राण वाचव. नाहीतर मी तुला मारून टाकेन. त्यानंतर तुझा अंगठा माझ्या माळेत अडकवीन.

तू मला मारून टाकणार, बस् एवढेच नां! मृत्यु हा केव्हांना केव्हांतरी येणारच आहे. मारून टाक मला. आनंदाने मी मरावयास तयार आहे. आज तू मला मारून टाकणार आहेस. उद्या तू मरणार आहेस. पण कायरे उद्या मरायच्या वेळेस तू हसत मरणाचे स्वागत करशील काय? मी कोणत्याही प्राण्याची हिंसा केली नाही. त्या संतोषानेच मी तुझ्या कुऱ्हाडी समोर आपली मान वांकवतो पण जेव्हां



तुझे मरण तुझ्या समोर येईल. तेव्हां तू हसतमुख त्याला सामोरा जाशील कां?" बुद्धानी विचारले.

हे ऐकताच अंगुलीमालचे डोके चक्रावल्यासारखे झाले. तो कोणत्यातरी गहन विचारात बुडून गेला. त्याला स्वता:ने केलेल्या भयंकर कृत्यांची आठवण झाली. तो भीतीने थरथर कांपू लागला. त्याच्या पापांना कोणतेही प्रायश्चित नव्हते. मोठा पापे करणारा मी मला क्षमा करणारा कोण आहे? ती दयाळू व्यक्ति कोण आहे? त्याच विचारात असतांना बुद्ध त्याच्या मनासमोर साकार झाले. त्यांची महानता पुण्याई त्याने पूर्वी कैक वेळा ऐकली होती. असेही ऐकले होते की, त्याच्या दृष्टीला वाघ, हरीण, सांप व मेंढी सर्व एकसारखे दिसतात. ते करुणाकर आहेत. उद्धारक सुद्धा बुद्धच आहे. असा विचार त्याच्या मनांत मोठ्याने साद घालत होता. आपला तो आवाज मोठा होत गेला. "बुद्धं शरणं गच्छामि."

अंगुलीमाल! तो बुद्ध तर मीच आहे. तुझ्या करीताच मी येथे आलो आहे. तुझ्या हातात भिक्षापात्र दिले आहे. तू तुझे भुत काळचे आयुष्य सर्व विसरून जा. आणि एका बुद्ध भिक्षुच्या रूपाने माझा शिष्य बनून रहा.

"बुद्ध भगवान! असे म्हणत अंगुलीमालने बुद्धाच्या पायावर लोटांगण घातले, व त्याना निवेदन केले." भगवान, फक्त मला माझाच उद्धार व्हावा वाटत असे नाही. माझे इतर अनुचर सुद्धा आपले शिष्य आहेत. असे म्हणत अंगुलीमालने आपल्या सर्व साथीदारांना हांका मारले.

ह्यानंतर अंगुलीमाल व त्याचे सर्व साथीदार बुद्धाचे शिष्य बनले.

बुद्धाचा उपदेश ऐकून अनेक दुष्ट व अत्याचारी लोक मागील क्रूर जीवन आठवून पश्चाताप करत बुद्धाचे शिष्य बनले. भिक्षु बनले. त्यानी संघाची सेवा करीत आपल्याला समर्पित करून आपले शेष जीवन पुन्हा पुनीत केले. चांगले मार्गक्रमण केले.



धंद्याचा धर्म

शिवपुर नावाच्या गावात रामनाथ नावाचा एक वैद्य रहात होता. तो गरीब लोकांवर फुकट उपचार करीत असे. त्यातून जे कोणी पैसेवाले त्याला पैसे देत ते तो घेई. एखाद्या गरीबाने स्वता:च्या ताकती पलीकडे पैसे दिले तर त्याला ते आवडत नसे.

एक दिवस रात्री रामनाथ गाढ झोपलेला असताना त्याचा दरवाजा कोणीतरी ठोठावला. त्याने उठून जाऊन दार उघडले. तेव्हां दारात त्याला एक तरूण व एक म्हातारा उभे असलेले दिसले. तो तरूण शेजारच्या गावचा होता. त्याची लहान बहीण पोट दुखीने आजारी होती. व तो म्हातारा त्याच गावातला होता. व त्याची नात तापाने आजारी होती.

रामनाथने त्यांना विचारले–"तुमच्या दोघांपैकी उपचाराचे पैसे कोण द्यायला तयार आहे."

तरूणाने झटक्यात म्हटले–"माझ्याकडे थोडी जमीन आहे. व पैसा आहे. त्यामुळे आपण जे मागाल ते मी देईन."

पण म्हातारा गप्प बसला. तेव्हां रामनाथने त्या तरूणाला समजावत म्हटले–"पुढच्या गल्लीत कृष्णाचारी नावाचे एक वैद्य रहातात. ते पैसा घेतल्याशिवाय इलाज करीत नाहीत. तू तर पैसे देण्याच्या स्थितीत आहेस. तेव्हां तू त्यानां तुझ्या बरोबर गांवी घेऊन जा. मी जर तुझ्या बरोबर आलो, तर ते कृष्णाचारी वैद्य ह्या गरिबाच्या घरी जायला नकार देतील. त्यामुळे तू वाईट वाटून घेऊ नकोस." असे समजावून सांगून रामनाथवैद्य त्या म्हाताऱ्याच्या बरोबर निघून गेले.





शिस्त

इराक शहरातील एका छोट्या गावांतील पाठशाळेत हसन अब्दाली नावाचा एक शिक्षक नोकरी करीत होता. त्याचा स्वत:संबधी असा गैरसमज झाला होता की, आपल्यासारखा शिकवण्यात व शिस्त लावण्यात दुसरा कोणी आपली बरोबरी करू शकणार नाही.

त्यानी शाळेतील विद्यार्थ्यांना अनेक कठीण नियम घालून दिले होते. जरी कोणी विद्यार्थी चुकून एक मिनीट उशिरा आला तरी त्याला. वेताच्या छडीचा मार मिळे. धडा शिकवत असतांना कोणी चुकून मान खाली घालून मागे पाहिले तर, त्याला दहा पट्ट्या खाव्या लागत. आणि कोणताही विद्यार्थी वर्गात शिकला तर सर्व वर्गाला हात पाठीमागे बांधून उभे रहावे लागे. व "देव तुम्हांला माफ करेल" असे वाक्य तिनदा म्हणावे लागे. अनेक कडक शिक्षा ते गुरूजी देत.

अब्दालीच्या अनेक मित्रांनी त्यांला अशा शब्दांत सांगितले की, लहान लहान् मुलांना कडक शिक्षा करणे चांगले नाही. परंतु त्यांनी मित्रांच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले. व आपले म्हणणे तेच खरे केले. तो म्हणे "छडी लागे छम् छम्, विद्या येई घम् घम्" त्याप्रमाणे मुलांना मारूनच चांगली शिस्त लागते. असे त्याचे म्हणणे होते. जर विद्यार्थी वर्गा मध्ये शिकला तर सर्व वर्गातील विद्यार्थींना हात पाठीमागे बांधून उभे रहावे लागे. त्यांचे म्हणणे म्हणजे सर्व विद्यार्थ्यांच्यांत एकता निर्माण होऊ शकते.

ह्या नविन शिक्षकांच्या नविन शिक्षण पद्धतीने गावातील लोकांना जास्तीत जास्त आनंद होऊ लागला. ते अशा मोठ्या आवाजात त्याची तारीफ स्तुती करीत की, ते त्याला ऐकू जावे. ते म्हणत– "ह्या शिक्षकांच्या शिकवण्याने व शिस्तीने आमची मुले थोड्या दिवसांतच महापंडीत बनतील. ह्या शाळेत जितके म्हणून शिक्षक आले त्यांना फक्त शिकवणेच जमत होते त्यांना शिस्त लावणे जमत नसे.

शाळेतील सर्व विद्यार्थ्यांना वर्षातून एकदा कुठेतरी सहलीला नेत असत. त्याप्रमाणे अब्दालीने मुलांना गावा बाहेरच्या बागेत नेले. संध्याकाळ झाली व सर्वजण परत यावयास निघाले. परंतु काहीजणांनी तहान लागली असल्याचे सांगितले. त्यांनी बरोबर आणलेले पाणी संपल्यामुळे पाण्याची जवळपास शोधाशोध केली. व जवळच त्यांना एक विहीर दिसली ते पाहून अब्दाली म्हणाला–"पहा तेथे एक विहिर दिसते आहे. शेजारी एक डबा दोरी पण आहे. चला जाऊन आपण आपली तहान भागवू." असे म्हणत त्याने सर्वांना विहीरी पाशी आणले.

परंतु ती विहीर खोल असल्यामुळे तळाशी थोडेसे पाणी दिसत होते. आत विहीरीचे कठडे तुटून पडलेले होते. त्यामुळे एक घडाभर सुद्धा पाणी येईल की, नाही अशी शंका होती.

त्यामुळे अब्दालीने विद्यार्थ्यांना सांगितले- "मी दोरीच्या सहाय्याने विहीरीत उतरून पाणी भरून वर देतो. ते तुम्ही ओढून सर्वजण प्या. नंतर मी दोरीने परत वर



येईन." असे म्हणत त्यांनी ती दोरी कमरेला बांधली.

विद्यार्थ्यांनी रहाटावरून दोरी हळूहळू खाली सोडली व गुरूजींना खाली उतरवले.

अब्दालीने उतरून पाहीले तर तळातील पाण्यावर एक मोठा विहिरीचा तुकडा तुटून पडला होता. त्यामुळे पाणी झाकले गेले होते तो तुकडा त्यांनी ढकलून बाजूला केला. व एक डबाभर पाणी काढून तो डबा दोरीला बांधला व विद्यार्थ्यांना तो डबावर ओढून घ्यावयास सांगितला. विद्यार्थ्यांनी तो वर खेचून घेऊन आळीपाळीने सर्वजण पाणी प्याले.

अशा तऱ्हेने अब्दालीने पांच वेळा डबा भरून वर दिला. नंतर तो डबा सोडवून त्यांनी दोरी खाली सोडली.

गुरूजीनी ती दोरी कमरेला बांधली व ते दोरीच्या सहाय्याने हळूहळू वर येऊ लागले. सर्व विद्यार्थी सावधतेने दोरी वर ओढून घेत होते. विहिरीच्या मध्यापर्यंत गुरूजी वर आले नाहीत तोच त्यातील एक विद्यार्थी जोरात शिकला. मग काय! दुसऱ्या क्षणीच गुरूजींना वर ओढत असलेल्या विद्यार्थ्यांनी झटक्यात दोरी सोडून दिली व ते हात पाठीमागे बांधून उभे राहिले व तोंडाने तिनदा म्हणू लागले "देव तुम्हाला माफ करेल."

परंतु विद्यार्थ्यांना आपल्या हातून झालेली चुक लगेच लक्षात आली. तोपर्यंत गुरुजी विहीरीत जाऊन पडले होते व त्याची कंबर खाली पडल्यामुळे मुरगळली होती. व अंग ठणकत होते.

गुरूजी त्या वेदनेने जोरजोरात विव्हळत होते. नंतर विद्यार्थींनी रस्त्यावर जाणाऱ्या येणाऱ्यांच्या मदतीने गुरूजींना विहीरीतून बाहेर काढले.

हा नविन अनुभव आल्यावर गुरूजीने त्या दिवसापासून शिस्तीच्या नावाखाली कोणत्याही विद्यार्थ्याला पुन्हां त्रास व शिक्षा दिली नाही.



अपमान

कमलपुरचा रहिवासी भूपतीने आपल्या मुलीचे लग्न गार्गेयपुरच्या रहाणाऱ्या प्रसादच्या मुलाशी करण्याचे ठरविले. प्रसादच्या घरची मंडळी भूपतीच्या घरी मुलगी पहायला आली. मुलीला पाहून सर्वांनी आपली पसंती दर्शवली. प्रसादची शेतीभाती व इस्टेट पाहून भूपतीला अतिशय आनंद झाला.

त्यानंतर एक दिवस लग्नाचा मुहूर्त काढण्याकरीता भूपती आपला मित्र राघवदास ह्याला बरोबर घेऊन प्रसादच्या घरी गेला. प्रसादने गावातील चार पाच प्रतिष्ठीत माणसांना पण बोलावले होते. देणी घेणी व हुंड्यासंबधी मनमोकळी बोलणी झाली. तितक्यात प्रसादची धाकटी मुलगी सगुणा रडत बाहेरून आत आली. ती सुद्धा लग्नायोग्य झाली होती.

प्रसादने आपल्या मुलीला रडण्याचे कारण काय ते विचारले तेव्हां ती आपले अश्रु पुसत म्हणाली–"बाबा!, मी देवळातून परत येत होते तेव्हां नारायणने माझी वेणी धरून ओढली.

"तो तर मवाली आहे. तू एकटीच देवळात कशाला गेलीस? प्रसादने आपल्या मुलीला दटावित म्हटले."

मी तर तुला किती वेळा सांगितले की, देवळात कधीही एकटी जाऊ नकोस. पण तुला काही अक्कल आली नाही. प्रसादच्या मुलाने आपल्या बहिणीची कान उघाडणी केली.

"प्रसादराव, मी परत केव्हांतरी येईन. असे म्हणत भूपती उठून जायला निघाला. घरातील सर्वांनी भूपतीला थांबण्याकरीता विनविले परंतु काही उपयोग झाला नाही."

रस्त्यात राघवदासने भूपतीला विचारले–"तू असा मधूनच उठून कां आलास?"

आपल्याच घरातील मुलीचा अपमान झाला असता सुद्धा ते बापलेक भील्यासारखे सहन करून गप्प बसले. सुनेच्या बाबतीत सुद्धा ते त्याच प्रमाणे वागतील. त्यामुळे मी माझी मुलगी त्या घरात सुन म्हणून द्यावयास तयार नाही. त्यांनी आपले म्हणणे सांगितले.

